

Ainutkertaisia yksilöitä ja toistuvia argumentteja – sosiologian ja historian välisistä suhteista

Historiantutkimus oli ollut ennen sotaa "tieteenala kansakunnan kaapin päällä, keskeinen suomalaisuuden määrittämisen väline". Sodan jälkeen oli toisin: "(s)e sai konservatiivisen, taaksepäin katsovan leiman. Historian aseman valtasivat yhteiskuntatieteet, erityisesti sosiologia."¹ "Sen aseman kansakunnan perusteiden lujittajana, mikä historialla oli ennen sotia ollut, perivät sotien jälkeen yhteiskuntatieteet, etenkin sosiologia."² Näin tulkitsevat historioitsijat kahden tieteenalan suhteita. Samanhenkisiä ovat sosiologien jälkikäteiskomentit. Emeritusprofessori, akateemikko Erik Allardt kirjoittaa muistelmissaan: "Kuten monet sukupolveni sosiologit olin pitänyt välimatkaa historialliseen tutkimukseen. Olimme kilpailijoita tietyillä yhteisillä alueilla."³ Risto Alapuro tulkitsee tilannetta: "Sosiologeista tuli huomattavia yhteiskunnallisia vaikuttajia. Heidän kielensä ja ongelmanasettelunsa pääsivät vallitseviksi: he määrittelivät paljolti sen, mistä ja miten puhuttiin."⁴

Historian ja sosiologian kilpailu on siis ollut suhteellisen avointa ja argumentoitua, ja sitä on käyty monella tasolla. Kapeasta akateemisesta näkökulmasta asetelmaa voidaan tulkita tieteellisenä kiistana⁵, mutta kuten edellä lainatut ilmaisut "keskeinen suomalaisuuden määrittämisen väline", "kansakunnan perusteiden lujittaja" ja sosiologien määrittäminen huomattaviksi yhteiskunnallisiksi vaikuttajiksi osoittavat, kysymys oli jostakin enemmästä kuin akateemisesta kiistelystä. Akateemiset tutkijat halusivat päästä määrittelemään, mistä ja miten puhuttiin.

Tieteenalojen välisten ristiriitojen analyysilla on pitkät perinteet. Jo vuonna 1798 Immanuel Kant käsitteli tiedekuntien riitelyä. Kant esittelee tiedekuntien "perinteisen" jaon kahteen asteeseen: on kolme ylintä tiedekuntaa (teologinen, lääketieteellinen, lainopillinen) ja yksi alempi (filosofinen). Kant kirjoittaa:

Sillä jokin tiedekunta luetaan korkeaksi vain jos sen opetukset – olipa kysymys sisälöstä tai levitystavasta – ovat hallituksen intressien mukaisia, kun taas tiedekunta, jonka tarkoituksena on huolehtia vain tieteellisistä intresseistä, katsotaan alemmaksi, koska se mahtaa käyttää hyödykseen vain omaa arvostelukykyyään. Hallitusta kiinnostaa ensisijassa vain mitä vahvimman ja pysyvimmän vaikutusvallan varmistaminen kansaan ja juuri kansa on ylimpien tiedekuntien opetuksen kohteena. Tämän mukaisesti hallitusvalta varaa itselleen oikeuden *sanktioida* ylimpien tiedekuntien opetuksia, mutta alemman tiedekunnan opetukset se jättää pelkästään järjen päätettäväksi.⁶

Tästä näkökulmasta artikkelini aiheena ovat ikään kuin filosofisen tiedekunnan sisäiset asiat – versovathan sekä historia että sosiologia tästä ”oman arvostelukyvyyn” käytöstä. Sosiologian ja historian jännitteisen suhteen toisen maailmansodan jälkeiset suomalaiset versiot ovat tämän artikkelin teema. Käsittelen sosiologian ja historian suhteita kolmesta näkökulmasta: ensiksi instituutioiden, toiseksi tutkimusta koskevien keskustelujen ja kolmanneksi näiden opinalojen asemaa ja keskinäistä suhdetta käsittelevien puheenvuorojen näkökulmista.

Keskeistä aineistoa ovat eri foorumeilla esitetyt ohjelmalliset puheenvuorot. Ne ovat luonteeltaan julistuksellisia ja normatiivisia. Aineisto on ajallisesti pikemminkin syvä kuin leveä. Mukana on kannanottoja koko sodanjälkeiseltä ajalta, mutta aihepiiri on sen luonteinen, että kaikkia keskusteluja on mahdollista yhden artikkelin rajoissa käsitellä. Artikkelissa ei oteta kantaa keskusteluissa esiintyneisiin näkemyksiin, vaan tavoitteena on löytää olennaisia linjauksia, kuvailla esitettyjä argumentteja ja esittää joitakin keskusteluja tiivistäviä ja arvioivia johtopäätöksiä.

Instituutioista

Esitän joitakin huomioita niistä institutionaalisista järjestelyistä, jotka ovat vuodesta 1945 määrittäneet historian ja sosiologian yliopistollista harjoittamista. Konkreettisina esimerkkeinä ovat Helsingin, Turun ja Tampereen⁷ yliopistot, joissa varsinkin kahdessa ensiksi mainitussa on opetettu ja opiskeltu historiaa ja sosiologiaa pitkään. Aineistona ovat etupäässä yliopistojen julkaistut historiat⁸. Nämä kaikki perustuvat pitkälti yliopiston hallintoelimien pöytäkirjoihin. Tällaisista ensi käden lähteistä olen tätä artikkelia varten lukenut vain Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirjoja. Yliopistohistorioiden

lisäksi olen käyttänyt myös henkilöhistorioita ja muistelmaluontoista kirjallisuutta⁹.

Tiedekuntien perustaminen ja virkojen määrän kehitys

Ennen toista maailmansotaa sekä historia-aineita että sosiologiaa opiskeltiin Suomessa humanistisissa tiedekunnissa. Vain Åbo Akademiassa oli vuonna 1918 perustettu valtiotieteellinen tiedekunta¹⁰. Vuoden 1945 jälkeinen aika toi mukanaan myös suomenkielisiin yliopistoihin uudet valtio- tai yhteiskuntatieteelliset tiedekunnat ja yliopistolaitoksen voimakkaan laajenemisen 1960-luvun loppupuolelta alkaen. Historia kohtasi nämä muutokset vakiintuneena tieteenä¹¹. Sosiologia puolestaan koki samanaikaisesti voimakkaan sisäisen muutoksen etnologisesti ja sosiaaliantropologisesti suuntautuneesta tieteestä niin sanotusti nykyajan kulttuuriyhteiskuntia tutkivaksi tieteeksi.¹²

Åbo Akademin jälkeen seuraavana perustettiin valtiotieteellinen tiedekunta Helsingin yliopistoon vuonna 1945. Perustamisen valmistelu tapahtui sota-aikana ilmeisesti melko niukan julkisen keskustelun saattelemana. Pohjatyötä oli toisaalta tehty koko itsenäisyyden ajan. Erityisesti asiaa ajoivat Kansantaloudellisen yhdistyksen piirissä toimineet henkilöt¹³. Perustamiseen johtaneen konkreettisen aloitteen asiasta tekivät filosofian professori Eino Kaila ja Rooman kirjallisuuden professori Edwin Linkomies. Tiedekunnan perustaminen on tulkittu yliopiston sisältä lähteneeksi pyrkimykseksi vaikuttaa virkamieskasvatuksen väistämättömäksi koettuun monipuolistamiseen avaamalla mahdollisuuksia virkamiesuraan myös muille kuin juristeille¹⁴. Selkeästi virkamies-ten kasvattamiseen tähtäävä hallinto-opin kandidaatin tutkinto (alun perin valtiotieteellinen virkatutkinto) tosin väistyi jo 1950-loppuun mennessä¹⁵. Toinen tärkeä kysymys oli tiedekunnassa edustettuina olevien aineiden tutkimustoiminnan tehostaminen tai käynnistäminen.

Valtiotieteelliseen tiedekuntaan sijoitettiin käytännöllisen filosofian, valtio-opin ja kansantaloustieteen oppituolit, ja uusina perustettiin sosiologian, sosiaalipoliitiikan ja poliittisen historian oppituolit¹⁶. Historiallis-kielitieteelliseen osastoon jäivät yleisen historian, Suomen ja Skandinavian historian ja Suo-

men historian oppituolit. Euroopan mitassakin oli lähes ainutlaatuista sijoittaa poliittisen historian oppituoli valtiotieteelliseen tiedekuntaan. Ratkaisun taustana oli edellä mainittu Kailan ja Linkomiehen aloite, jossa todettiin: ”poliittinen historia on valtiotieteen luonnollinen täydennys, jonka kanssa se on elimellisessä yhteydessä”¹⁷. Kailan ja Linkomiehen taustalla vaikuttivat K. R. Brotheruksen käsitykset valtio-opin ja poliittisen historian suhteista¹⁸. Valtio-oppi oli suhteessa historiaan erityisessä asemassa, sillä kuten Klaus Lindgren toteaa: ”Eri valtiotieteiden historiallisista rinnakkaisprofessuureista vain poliittisen historian professuuri perustettiin. – – valtio-oppi [ei – A.S.] vielä 1940-luvulla ollut irtautunut historiasta, toisin kuin pääosa kansantaloustiedettä ja kokonaan uudelleen perustettavat sosiaalitieteet.”¹⁹

Taloushistoria saatiin tiedekunnan oppiaineeksi vuonna 1947, kun Eino Jutikkala nimitettiin ylimääräiseksi professoriksi²⁰. Sosiaalihistoria sai edustajan vuonna 1954, kun Sven-Erik Åström nimitettiin alan dosentiksi. Vuonna 1960 Åström nimitettiin talous- ja sosiaalihistorian henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi erityisesti Erik Allardtin aktiivisen toiminnan tuloksena²¹.

Kolmantena perustettiin yhteiskuntatieteellinen tiedekunta silloiseen Yhteiskunnalliseen korkeakouluun vuonna 1949. Vuonna 1960 korkeakoulu muutti Tampereelle²². Vuodesta 1966 sen nimenä on ollut Tampereen yliopisto²³. Sosiologian oppituolin korkeakoulu oli saanut vuonna 1944. Sen ensimmäinen vakinainen haltija oli vuonna 1947 virkaan astunut Antero Rinne. Sosiaalihistoria kuului sosiaalipolitiikan ohella korkeakoulussa tuntiopettajana aloittaneen, sittemmin professoriksi nimitetyn Heikki Wariksen opetusalaan. Sosiaalihistoria ei kuitenkaan esiinny Viljo Rasilan kirjoittaman korkeakoulun historian oppiaineluettelossa. Vuonna 1949 korkeakouluun perustettiin historian professorin virka. Korkeakoulun luonteen tähden myös ”tavallisesti humanistisina pidetyt historia ja kirjallisuudenhistoria täytyi määritellä yhteiskuntatieteellisiksi aineiksi”²⁴. Vuonna 1964 korkeakouluun perustettiin humanistinen tiedekunta, johon historian professuuri siirrettiin. Seuraavana vuonna se jaettiin Suomen ja yleisen historian professuureihin. Yhteiskuntatieteellinen painotus onnistui, sillä laitoksella on ollut vahvassa asemassa sosiaalihistoria²⁵. Nykyisin laitoksella on oppiaineena talous- ja sosiaalihistoria.

Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta perustettiin vuonna 1967. Tätä ennen oli jo humanistisessa tiedekunnassa mahdollista suorittaa valtiotieteellisiä tutkintoja. Maan ensimmäinen sosiologian professorin oppituoli, jonka ensimmäinen haltija oli Uno Harva, oli perustettu Turkuun jo 1926²⁶. Helsingin yliopiston tutkinnot toimivat mallina Turun yliopiston tutkinnoille. Aktiivisia tiedekunnan perustamisessa ja sen valmistelussa olivat sosiologian professori Esko Aaltonen, joka ehti osallistua vain aivan ensimmäisiin toimiin, ja yleisen historian professori Vilho Niitemaa, jonka epäilevä asenne modernia sosiologiaa kohtaan ei estänyt häntä ajamasta aktiivisesti yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan perustamista. Tiedekunnan aineet olivat yleinen valtio-oppi, taloustiede, sosiologia, psykologia, sosiaalipolitiikka, poliittinen historia²⁷, kasvatustiede, käytännöllinen filosofia, tilastotiede ja yhteiskuntatieteiden metodiikka.²⁸ Humanistisessa tiedekunnassa opiskeltiin edelleen ja opiskellaan yhä Suomen historiaa ja yleistä historiaa. Näiden lisäksi yliopistoon perustettiin 1970-luvun alussa Suomessa ainutlaatuinen kulttuurihistorian professuuri, jonka opetusalan täsmennyksessä ulos suljettujen alueiden joukossa olivat sekä talous- että sosiaalihistoria.²⁹ Tästä huolimatta – tai tämän ansiosta – kulttuurihistorialla on ollut runsaasti yhteistyötä poliittisen historian kanssa³⁰.

Yliopistolaitoksen laajeneminen ylimpien virkojen osalta oli ripeää 1960-luvun puolivälistä alkaen. Kettil Bruun on esittänyt sosiaalitieteiden laajenemisesta koko maassa kertovia lukuja. Bruun lukee sosiaalitieteisiin sosiologian, sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalipsykologian. Näiden alojen professuureja oli vuonna 1945 kaksi ja vielä vuonna 1960 vain kuusi. Kymmenen vuotta myöhemmin niitä oli 14, ja artikkelin julkaisuvuonna 1978 yhteensä 19. Apulaisprofessuurien määrä nousi vuosien 1970 ja 1978 välillä 19:ään. Virkojen määrä on lisääntynyt myös 1970-luvun jälkeen.³¹ Antikainen ja Jolkkonen esittävät sosiologian professuurien ja apulaisprofessuurien osalta asian niin, että mikäli vuoden 1950 virkamäärä merkitään luvulla 100, niin vuoden 1985 indeksiluku on 600³². Stolte-Heiskasen mukaan 1990-luvun alussa sosiologialla oli vakiintunut asema kahdessatoista korkeakoulussa aina Rovaniemeltä Helsinkiin ja Joensuusta Turkuun. Sosiologian professorikunnan kooksi (mukaan lukien silloiset apulaisprofessorit ja ”erikoisalojen” professorit) hän ilmoittaa noin 30.³³

Päiviö Tommila esittää vastaavalta ajanjaksolta lukuja historian viroista. Sodan päättyessä Suomessa oli 11 historianprofessoria ja muutamia dosentteja. Vuonna 1988, johon Tommila päättää laskelmansa, maan yliopistoissa työskenteli 30 varsinaista ja ylimääräistä professoria, 15 apulaisprofessoria ja yli sata dosenttia.³⁴ Yhteensä historian professoreita oli 45 eli se oli kooltaan suurempi oppiaine kuin sosiologia. Näiden ylempien virkojen lisäksi perustetuilla laitoksilla työskenteli runsaasti lehtoreita ja assistentteja. Sekä sosiologian että historian kenttä laajeni merkittävästi vuosina 1945–1990.

Jännitteinen yhteiselo uusissa tiedekunnissa

Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan pystyttivät miehet, joiden koulutus ja oma tieteellinen tuotanto olivat vahvan historiallisia. Heihin kuului valtio-opin professori K. R. Brotherus, kansantaloustieteen professori Hugo E. Pipping, sosiaalipolitiikan professori Heikki Waris ja sosiologian professori Veli Verkko.³⁵ Näiden miesten osaksi tuli raivata tilaa systemaattisiksi kutsuille yhteiskunnan tarkastelemisen tavoille, joita sittemmin luonnehdittiin historiallisen tarkastelutavan haastajiksi. Esitän joitakin poimintoja niistä oletetuista ja todellisista pulmista, joita näille erilaisiksi koetuille tieteellisille suuntauksille koitui rinnakkainelossaan.

Veli Verkon seuraaja Erik Allardt on useassa muistelmassaan tuonut esiin oman tulkintansa tiedekunnan toiminnasta 1950-luvulla. Allardtin näkemyksen mukaan tiedekunnan professorikunnassa vaikutti kaksi puoluetta, jotka kamppailivat vallasta. Toisen johtohahmot olivat sosiaalipolitiikan professori Waris ja poliittisen historian professori L. A. Puntila, toisen johdossa puolestaan olivat dekaani, kansantaloustieteen (finanssioppi) professori Matti Leppo ja varadekaani, valtio-opin professori Jan-Magnus Jansson. Allardtin mukaan jaon pohjana ja perustana olivat tiedenäkemykset, vaikka mukaan sekaantui myös politiikkaa ja henkilösuhteita. Wariksen ja Puntilan ryhmän tieteellinen ajattelu kumpusi historiatieteistä ja kansallisesta ajattelusta. Lepon ja Janssonin ryhmä puolestaan edusti systemaattisia yhteiskuntatieteitä ja Eino Kailan perinnettä.³⁶

Tiedekunnan pöytäkirjat ovat melko vaitonaisia näistä jännitteistä. Mahdollinen hankauksen aihe on varmaankin ollut tiedekunnassa 1950-luvun puolivälissä toiminut tiedekuntakomitea, jonka mietinnössä korostettiin hyvin voimakkaasti systemaattisia tieteitä tiedekunnan selkärankana. Ehdotuksiin sisältyi muun muassa, että jokainen opiskelija suorittaisi joko kansantaloustieteen tai valtio-opin approbatur-arvosanan. Poliittisen historian sijaan komitean mielestä olisi saatava oppituoli kansainväliseen politiikkaan. Historia-aineet kuuluivat sen näkemyksen mukaan historiallis-kielitieteelliseen osastoon, samoin käytännöllinen filosofia.³⁷ Dekaan Leppo toimi kuitenkin erittäin sovittelvasti ja laati komiteamietinnön pohjalta version, jossa historia-aineet olivat mukana, muun muassa vuosia toivottu taloushistorian professuuri, joka alkuperäisessä mietinnössä esiintyi muodossa kansantalouden ja taloushistorian professuuri³⁸. Tiedekunnan aine- ja opintouudistus näyttäytyy tiedekunnan pöytäkirjojen perusteella tietynlaisena kompromissina. Systemaattisten tieteiden aseman vahvistumisen lisäksi vankistui historian asema. Poliittisen historian rinnalle nousivat talous- ja sosiaalihistoria.

Tiedekunnan pöytäkirjoissa vain henkilöitä koskevat ja väitöskirjojen arvosanoista käydyt "kollegiaaliset äänestykset" paljastavat jäsenten äänestyskäytännön, eikä se tunnu noudattelevan mitään johdonmukaisia linjoja. Yksi äänestys sujui tasan niin, että Waris ja Punttila olivat kaksin muuta tiedekuntaa³⁹ vastaan, mutta argumentit olivat kaikkea muuta kuin systemaattisen ja historiallisen tarkastelutavan vastakkaisuutta käsitteleviä. Kysymys oli mais-teri Vilho Lukkarisen lisensiaattitutkimuksen *Valtakunnallinen ilmavoima* hylkäämisestä, jota kannattivat Punttila ja Waris, tai hyväksymisestä, jota puolsivat muut tiedekunnan jäsenet. Esitarkastajana oli hylkäävällä kannalla ollut Punttila, jonka mukaan tekijä on "kaiken lisäksi lähtenyt tekemään propagandaa sorretuksi katsomansa ilmavoiman puolesta sekä antamaan neuvoja ymmärtämättömille hallituksille". Toinen esitarkastaja, Jansson, ehdotti hyväksymistä muun muassa sen vuoksi, että tekijä on "aktiiviupseeri, joka oleskelee nykyään komennuksella Englannissa eikä hänellä näin ollen tule olemaan mahdollisuuksia jatkaa työtään pitkään aikaan".⁴⁰

Ensimmäinen selkeä ja argumentoitu vastakkainasettelu historioitsijoiden ja sosiologien välillä tapahtui Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa,

jossa tarkastettiin vuonna 1956 Yrjö Littusen sosiologian väitöskirja *Opiskelu- ympäristön vaikutus korkeakouluopiskelussa*. Yksi aktiivisimmista työn hylkäämisen puoltajista oli historian professori Niitemaa, joka kyseenalaisti sosiologian tieteellisyyden ylipäänsä. Erityisen epätieteellistä Niitemaan mielestä oli "kiinteiden hypoteesien" käyttö, joka hänen näkemyksensä mukaan vaikeutti totuuteen pyrkimistä tekemällä tuloksista ennalta annettuja. Kekseliäs sosiologian professori Aaltonen⁴¹ kutsutti Helsingin yliopiston sosiologian professorin Allardtin tiedekunnan ylimääräiseksi jäseneksi ja väitöskirja saatiin hyväksytyksi yhteensä kolmentoista siitä annetun lausunnon käsittelyn jälkeen kolmen jäsenen vastustaessa loppuun asti työn hyväksymistä.⁴² Niitemaan oppilaat olivat myös liikkeellä paheksumassa Antti Eskolan *Tiede ja ase* -lehdessä vuonna 1962 julkaistua tutkimusta "Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset"⁴³.

Näitä kahta tieteenalaa koskevien tiedenäkemysten väliset eroavaisuudet näyttäytyvät toisinaan selkeinä myös oppiaineiden sisällä, eivät ainoastaan niiden välillä. Matti Klinge kertoo kirjoituksessaan *Miten meistä tuli tohtoreita* -teoksessa liseniaattiseminaariajoistaan 1960-luvun puolivälissä:

Mutta Suomessa, ja Jutikkalankin liseniaattiseminaarissa, sosiologia oli kyllä vaarallista -- 'Herrojen pelossa' poistin väitöskirjaversiosta seminaarissa ja painatuslupalausunnoissa kritisoidut viittaukset sosiologisiin teoksiin -- mutta vain lähdeviittaukset, en itse teesejä! Moititut auktorini olivat paitsi kotoinen Allardtimme -- myös Seymour Martin Lipset -- ja eniten vaikuttanut Edward Shils -- Kukaan heistä ei ollut tai osoittautunut olevan marxilainen.

Klinge jatkaa -- häneltä itseltäänkin piilossa olleeseen työnsä potentiaaliseen vaarallisuuteen viitattuaan -- "Minun kohdallani se ei kuitenkaan johtanut yhtä drastisiin toimiin kuin eräiden toisten."⁴⁴ Näitä "toisia" ei artikkelissa nimetä.

Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan piiristä esimerkiksi vastakkainasettelusta käy poliittisen historian virantäyttöprosessi vuodelta 1979. Arvioitavana olleen osapuolen sanoin: "Olin 13:n opettajavuoteni aikana tunnetusti pyrkinyt poistamaan historian tutkijoiden ja yhteiskuntatieteilijöiden yhteistyön tiellä olleita esteitä. Nyt valitsi valtiotieteellinen tiedekunta asian tuntijoiksi historian tutkijat⁴⁵, joille tällainen pyrkimys oli vieras. Oli vaikea välttää johtopäätökseltä, että reviirirajojen vartioiminen oli osapuolten yhteinen intressi. Ja että 'radikalismien' lopullinen nitistäminen oli niinkään yhteinen

tavoite.” Näin kuvaa Jorma Kalela ”yliopistolta karkottamistaan”.⁴⁶ Kalela nimettiin Turun yliopiston poliittisen historian professoriksi vuonna 1992.⁴⁷

Historiaa ei – toisin kuin sosiologiaa – opetettu vain yliopistoissa, vaan myös kouluissa. Yksi historian ja sosiologian kilpailuasetelman ulottuvuus liittyi oppikoulun opettajien kouluttamiseen. Tämän näkökulman on tuonut esiin pro gradu -tutkielmassaan Antti Saloniemi⁴⁸. 1960-luvun alussa keskusteltiin siitä, mikä tai mitkä valtiotieteellisen tiedekunnan aine tai aineet kelpaisivat pätevän historianopettajan tutkintoon ja kuinka paljon historian tunneista käytettäisiin yhteiskuntaoppiin. Käypä aine oli aiemmin ollut kansantaloustiede, uuden esityksen mukaan myös sosiologia. Saloniemen siteeraama Jutikkala ilmaisee asian näin selkeästi *Suomalaisessa Suomessa* vuonna 1962:

(M)utta suhde historiaan katkeaa täydellisesti, jos sen tilalle valitaan sosiologia. Mitä yhteistä on historialla ja tieteellä, joka omien matemaattisten menetelmiensä avulla tutkii viihtyisyyttä ja sopeutuvuutta nykyaikaisessa, miltei jokaisessa piirteessään kaikista aikaisemmin tunnetuista poikkeavassa yhteiskunnassa.⁴⁹

Sosiologia kuitenkin hyväksyttiin yhdessä muiden yhteiskuntatieteellisten aineiden kanssa yhdeksi mahdolliseksi aineeksi pätevien opettajien aineyhdistelmään. Kuuluihan historianlehtorien opetusalaan myös yhteiskuntaoppi. Kansantaloustiede säilytti asemansa kaikille historian- ja yhteiskuntaopinopettajille pakollisena aineena.⁵⁰

Nämä esimerkit nykyisten oppiainejakojen vakiintumisen ja yliopistolaitoksen laajenemisen kaudelta kertovat siitä, että saman oloiset vastakkaisuudet esiintyivät erilaisissa institutionaalisissa järjestelyissä; yhtäläillä humanistihistorioitsijoiden seminaarissa kuin poliittisen historian virantäytössä. Ne osoittavat myös, että yhteiskuntatieteellisten tiedekuntien ulkopuolella voitiin määrätietoisesti viljellä yhteiskuntahistoriallista otetta, kuten Tampereella on tapahtunut. Ne kertovat myös, että kaikki aistitut jännitteet eivät suinkaan jätä jälkiä asiakirjalähteisiin ja että erilaisia tiedenäkömyksiä edustavat henkilöt pystyivät hyvinkin joustavaan yhteistyöhön pyrkiessään vaikuttamaan laajenevan yliopistolaitoksen rakenteisiin.

Tutkimuksellista keskustelua

Tämän jakson keskeisin aineisto koostuu puheenvuoroista tieteellisissä lehdistä: vuonna 1903 perustetussa *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (*HAik*) ja vuonna 1964 perustetussa *Sosiologia*-lehdessä. Mukana on myös keskustelua *Suomalainen Suomi* -lehdessä, joka oli sosiologeille tärkeä julkaisufoorumi ennen oman tieteellisen lehden perustamista. Tuoreet sosiologiprofessorit julkaisivat virkaanastujaisesityksensä *Suomalaisessa Suomessa* ja muutkin kirjoittivat aktiivisesti, erityisesti Turussa vuonna 1956 väitellyt Mauno Koivisto. 1960-luvun jälkipuoliskolla sosiologien esiintymiset *Suomalaisen Suomen* palstoilla harvenivat. Lehden seuraajat – *Suomalainen Suomi-Valvoja*, *Aika* (1970–1973) ja *Kanava* (1973–) – eivät myöskään houkuttelleet sosiologikirjoittajia säännölliseen avustajasuhteeseen lukuun ottamatta Turun kauppakorkeakoulun apulaisprofessori Väinö Luomaa ja Tampereen yliopistossa työelämä tutkimuksessa pitkään vaikuttanutta professori Antti Kasviota. Heidän kirjoituksensa eivät mitenkään liittyneet sosiologien ja historioitsijoiden välisiin keskusteluihin. Monet historioitsijat julkaisivat säännöllisesti *Kanavassa*, tunnettu on akateemikko Jutikkalan legendaarinen 70-vuotinen side *Suomalaiseen Suomeen* seuraajineen. Jotkut aiheen kannalta tärkeät puheenvuorot julkaistiin tieteellisissä kokoomateoksissa, juhlakirjoissa ja seminaariraporteissa. Tämänkaltaista kirjallisuutta en ole kuitenkaan voinut käydä läpi samalla systemaattisuudella kuin lehtien vuosikertoja.

Sodanjälkeisenä aikana ilmeisesti ensimmäiseksi sosiologian ja historian keskinäiset suhteet nostetaan esiin Pentti Renvallin *HAikissa* vuonna 1945 julkaistussa artikkelissa ”Historiantutkimuksemme tie”. Artikkelissä sisältyy runsaasti resignoitunutta pohdintaa historian olemuksesta. Kirjoittaja toteaa, ettei historia ole toiminut sinä elämän opettajana (*magistra vitae*), joka sen luonteensa mukaisesti pitäisi olla. Historialla ei erikoistumisen seurauksena ole sanottavaa oman aikansa ihmisille, se on muuttunut suppeiden asiantuntijapiirien harrastukseksi. Tämä ”sosiaalinen puoli” muodostaa Renvallin näkemyksen mukaan toisen puolen historian kriisistä, toinen on se umpikuja, jossa historia tieteenä on. Tässä yhteydessä mielenkiintoinen on yksi juonne historian tieteellisen umpiperän avaamisen menetelmissä:

Ajatelkaamme vertauskohtana sellaista sukulaistiedettä kuin sosiologia. Ei siinä ole ratkaisevaa, käydäänkö asetettuun tutkimuskysymykseen käsiksi papualaisen tai marokkolaisen aineksen perusteella. Kaikkialta voi tulla ja on tullut se hedelmöittävä oivallus, joka on antanut sysäyksen tutkimuksen kehitykselle aivan toisilla manteleilla. Tähän vastataan kernaasti väitteellä, että sosiologia on yleistävä, historia individualisoiva tiede ja että tämän eron vuoksi ei se, mikä auttaa sosiologiaa, silti ole apu historialle.⁵¹

Kuten tekstistä näkyy, Renvall viittaa selkeästi westermarckilaiseen sosiologiaan, eikä sentapaisiin menetelmiin, joita esimerkiksi Waris oli tutkimuksissaan käyttänyt. Renvall näkee historian tutkimuksen kohteena ihmisen "sosiaalisen olentona". Hänen näkemyksensä mukaan "kaikki, mitä historia voi tutkia, on sosiaalista".⁵² Toistumatonta tutkiessaankin historian on sijoitettava kohteensa tiettyyn kehityksen linjaan ja sosiaaliseen kenttään. Tällainen ymmärrys historiasta myös liittäisi sen kansainväliseen keskusteluun. Näin nähtynä historialla on ilmeiset yhtymäkohtansa sosiaalitieteisiin.

1950-luvulta löytyy paitsi vastakkaisuuden vahvistumista⁵³ myös lähentymispyrkimyksiä. Vuosikymmen tarjoaa näytteitä rauhanomaisesta ja hieman etäisestä rinnakkainelosta, esimerkiksi *Suomalaisen Suomen* palstoilla. Mauno Koiviston kirjoitukseen "Arvot, tiede ja tulevaisuus"⁵⁴ toimitus päätti pyytää kommentin Eino Jutikkalalta⁵⁵. Kirjoituksissa pohdittiin tutkimuksen kohteen valintaa, tieteen ja yhteiskunnan suhteita, valtion osuutta tieteen tukemisessa, ihmisen parasta ja tutkimuksen vapautta. Paitsi historian ja sosiologian välisiä jännitteitä 1950-luvun artikkeleista on jälkiviisaudella luettavissa sosiaalitieteilijöiden keskinäisten erojen ituja, erityisesti suhteessa suunnittelun mahdollisuuksiin yhteiskunnan ohjauksessa.

Sosiologian ja historian lähentymistä edustaa Sven-Erik Åströmin vuonna 1951 esitetty väitöskirja ja *lectio praecursoria*, jonka julkaistu versio löytyy sekä *Finsk Tidskrift* että *Suomalainen Suomi* -lehdistä. Åström käsittelee sosiaalisen liikkuvuuden tutkimusta, jonka hän hahmottaa sosiologian ja sosiaalihistorian yhteiseksi tehtäväksi, jonka suorittamisessa kumpikin tieteenala käyttää omia menetelmiään. Åströmin lähtökohtana on Venäjältä emigroituneen amerikkalaisen sosiologin Pitirim Sorokinin teos *Social Mobility* (1927). Hän viittaa ohimennen myös toiseen sosiologiin, Theodor Geigerin "intelligentsia" -käsitteeseen. Historioitsijoista Åströmille tärkeä on hänen opettajansa Waris, joka toisaalta kuuluu suomalaisen sosiaalitieteen uranuurtajiin.⁵⁶

Selittämisen ihanteista

1960-luvulla keskusteltiin myös tieteenalojen perusluonteesta *Sosiologia*-lehden ja *HAikin* palstoilla. *Sosiologiassa* nuorten maistereiden Juhani Tauriainen⁵⁷ ja Jaakko Blomberg⁵⁸ tarjoamat neuvot historiatieteelle saivat liikkeelle Pentti Renvallin⁵⁹, joka on kirjoittanut ensimmäisen suomenkielisen historian metodioppikirjan ja jonka käsityksiä Blomberg esitteli esimerkkeinä historiallisesta selittämisestä. Renvallin metodioppaat ja sittemmin Jorma Kalelan vuonna 1972 ilmestynyt teos sisältyivät Helsingissä sosiologian tutkintovaatimuksiin vuosina 1948–1951 ja 1973–1976, aikana jolloin ei vielä ollut ilmestynyt kotimaisia niin sanotun laadullisen sosiaalitutkimuksen oppaita. Renvallia pidetään historian tutkijoiden joukossa poikkeuksena perusteilla, jotka Heikki Ylikangas esittää seuraavasti: ”Renvall oli suomalaisessa historian tutkimuksessa harvinainen ilmiö sikäli, että hän pohti selittämisen periaateongelmia ja otti niihin rohkeasti kantaa.”⁶⁰

Tauriainen ottaa esiin myös sosiologian ja historian yhtäläisyyksiä, muun muassa sen, että kummallakin tieteenalalla tehdään sekä kuvailevia että selittäviä tutkimuksia. Hänen näkemyksensä on, että kummallakin tieteellä on annettavaa toiselle, mutta esimerkkejä sosiologian antoisuudesta historialle on huomattavasti runsaammin kuin päinvastoin. Tauriainen opastaa ranskalaiseen F. Simiandiin nojautuen historian tutkijoita käsitteiden määrittelyssä sekä syiden ja edellytysten erottelussa. Näillä alueilla hän katsoo sosiologiassa tehdyn huomattavasti enemmän työtä kuin historian tutkimuksessa.

Blomberg puolestaan on kiinnostunut yleisten lakien muodostamisesta ja hänen kysymyksensä historiatieteelle kuuluu: miksi ei historiassa olisi mahdollista pyrkiä yleisiin lakeihin ja teorioihin samalla tavoin kuin luonnon- ja yhteiskuntatieteissä? Hän keskustelee Renvallin teoksessa *Nykyajan historian tutkimus* esittämien käsitysten kanssa erityisesti selittämisen luonteesta ihmistä ja yhteiskuntaa koskevista tieteistä. Blomberg pitää Renvallin käsitystä kausaalisten selitysten alistetusta asemasta kestävämmänä ja asettaa Renvallin kannat vastakkain von Wrightin ja Carl Hempelin näkemysten kanssa. Hempelin käsitys selittämisen periaatteellisesta samankaltaisuudesta kaikissa tieteissä on Blombergille läheinen. Blomberg katsoo, että selittämisen ohella on kysymys myös menneisyyden ymmärtämisestä ja muotoilee ongelmat seuraavasti:

1. Mikä on kausaalisten selitysten asema menneisyyden historiallisesti relevanttien tapahtumien selittämisessä? 2. Onko kausaalinen selitys yhdenmukainen ymmärtämisen kannalta eli laajemmin, mistä ymmärtäminen koostuu, tai mille se rakentuu?⁶¹

Blombergin oma tieteenihanne välittyy hänen vastausehdotuksestaan: "Eikö ennustavasti eli 'täydellisesti' selitetty olisi täydellisesti ymmärretty?"⁶² Blombergin mukaan Renvall edustaa "taiteellisiväritteistä" historiaa, omasta puolestaan hän painottaa historian tieteellistä käyttöä ja vakavaa yritystä oppia menneisyydestä.

Renvall toteaa vastauksensa alussa: "Historiantutkijoille on – – annettu erilaisia neuvoja, joita nämä eivät kuitenkaan voi ottaa vakavasti juuri siksi, että ne nousevat väärinkäsityltä pohjalta."⁶³ Hän pyrkii vastauksessaan hälventämään olettamiaan väärinkäsityksiä historiantutkimuksen luonteesta. Renvallin mukaan kuvaileva tutkimusote on ominainen harrastajatutkijalle, ei todelliselle tutkijalle, jolle kuvailu on "kokonaisuuden ja sen rakenteen tutkivaa selitystä, erään invarianssin etsimistä". Renvall korostaa kokonaisuuksien merkitystä ja on sitä mieltä, että tällaisten kokonaisuuksien hahmottamisessa ja yleisten säännönmukaisuuksien etsinnässä "yhteenlaskeva yhteiskuntatieteellinen metodi" on riittämätön. Hän puuttuu myös syysuhteen käsittelyyn ja esittää näkemyksen, että historiassa syysuhde on toisenlainen kuin luonnontieteissä ja yhteiskuntatieteissä. Kysymyksessä ei ole kausaalisuhde, vaan kausaalisiksi tulkitut tekijät vaikuttavat "vain siinä määrin kuin ne sopivat ihmisten tarkoitukseen". Historian syysuhdetta Renvall kutsuu päämäärähakuiseksi eli finaalisiksi vaikutussuhteiksi. Tämän peruseron takia eivät kausaalisuhteiden selvittämiseen kehitetyt menetelmät ole käyttökelpoisia historiassa. Renvall tulkitsee tieteiden välillä vallitsevan perustavan erilaisuuden. Yhteiskuntatieteet pyrkivät "luomaan kuvia kausaalisiksi nimittämistään vaikutussuhteista, varsinkin ennustearvoa omaavista". Historiantutkimus taas pyrkii "mahdollisimman kaikinpuolisesti" ymmärtämään "millä tavalla inhimillinen toiminta tapahtuu". Renvallkin päättää vastauksensa sovinnolliseen toteamukseen siitä, kuinka paljon annettavaa näillä opinalueilla on toisilleen. Sen sijaan filosofi-sosiologi Blomberg jatkaa samassa numerossa keskustelua ruotien varsin kriittiseen sävyyn Renvallin käsityksiä yhteiskuntatieteistä, kokonaisuuksia korostavasta metodista sekä kausaalisen ja finaalisin selittämisen suhteista⁶⁴.

Tieto-opillis-metodologisia vai teknillis-metodisia eroja?

1960-luvun puolivälin tienoilla Allardt esiintyi kutsuttuna puhujana useissa kotimaisissa ja pohjoismaisissa historioitsijoiden tilaisuuksissa, joissa etsittiin pikemminkin yhtymäkohtia ja yhteistyömahdollisuuksia, joskin eroavuuksia-kin käsiteltiin selkeästi. Vuonna 1966 *HAikissa* julkaistiin tällaiseen esiintymiseen perustuva artikkeli "Historian ja sosiologian suhde". Siinä Allardt muotoilee erojen olevan pikemminkin tieto-opillis-metodologisia kuin teknillis-metodisia. Tämä johtuu siitä, että tieteiden päämäärät ovat erilaisia. Sosiologia pyrkii yleistämiseen ja ennustamiseen, historia taas ei "invarianssien" äärelläkään irrota tutkimuskohdettaan ajasta ja paikasta, eikä pyri ennustusten laatimiseen. Ruotsalais-amerikkalaista sosiologia Hans Zetterbergiä⁶⁵ seuraten Allardt esittää sosiologisen tiedon järjestyvän propositioiden muotoon. Propositioita yhdistämällä voidaan muotoilla uusia teoreettisia propositiota. Allardt erottaa tieteiden ihannekuvat ja niiden tosiasialliset käytännöt toisistaan. Näissä käytännöissä esiintyy paljon erilaisia välimuotoja, jotka ehkä ovatkin kaikkein rikkaittavimpia. Lopuksi Allardt toteaa, että aineistokysymyksissä sosiologi tarvitsee historian tutkijan tukea, ja vastavuoroisesti sosiologian teoria ja teoreettiset propositiot voivat olla avuksi historian tutkijalle. Myös sosiologien käyttämät analyysimenetelmät voivat hedelmöittää historian tutkimusta. Tieteiden metodiset ongelmat Allardt näkee hyvin samansukuisina.⁶⁶

Vuonna 1967 järjestettiin symposium, jonka tuloksena syntyi L. A. Puntilalle hänen 60-vuotispäivänsä kunniaksi omistettu teos *Oman ajan historian tutkimus*. Siinä käsitellään muun muassa "historian ja yhteiskuntatieteiden metodisia rajaongelmia". Tässä osastossa kirjoittavat nimenomaan yhteiskuntatieteilijät: Allardt, Paavo Seppänen, Onni Rantala ja Pertti Pesonen. Historioitsijat esiintyvät kirjan kahdessa muussa osastossa ja useimmat kirjoittavat omista tutkimuksistaan puuttumatta teoreettisiin tai menetelmäkysymyksiin. Lauri Hyvämäki ja Juhani Paasivirta käsittelevät yleisemmällä tasolla kirjan teemaa. Hyvämäki käsittelee ohimennen myös historian ja sosiologian suhteita ja arvelee ennakkoluuloista vapaudutun molemmilla puolilla.⁶⁷ Allardtin aiheena on "Historialliset murrokset ja läpimurrot politiikan sosiologiassa"⁶⁸. Otsikkonsa mukaisesti artikkeli keskittyy selvittämään politiikan sosiologian ja poliittisen historian keskinäisiä suhteita. Perustavaksi eroksi kiteytyy jälleen se, että

"historiassa pyritään tapahtumasarjaa kuvattaessa ottamaan huomioon niin paljon relevantteja tekijöitä kuin suinkin mahdollista kun taas sosiologiassa usein ikään kuin puhtaaksi viljellään eräitä aspekteja". Niin ikään toistuu käsitys keskinäisen yhteistyön hedelmällisyydestä. Allardt nostaa esiin myös ajatuksen "salakuljetuksesta". Toisen tieteen aineksia omaksutaan asiaa ajattelematta toisen ongelmanasetteluihin. Asian tiedostaminen on kuitenkin hyödyksi tutkimukselle. Artikkelinsa lopuksi Allardt kehittää ajatusta historiallisista läpimurroista avaintapahtumineen, jotka liittyvät vanhojen ja vastasyntyneiden yhteiskunnallisten ryhmien, arvojen ja ideologioiden ja taloudellisten ja sosiaalisten muutosten mutkikkaaseen kudokseen. Artikkelin päättää toteamus: "(P)oliitikan sosiologia parhaimmillaan on nykyhetken poliittista historiaa".

Historian dosentti Pekka Suvanto tarttuu aihepiiriin *HAikissa* vuonna 1968 julkaisemassaan artikkelissa "Sosiologian ja historian suhde". Hän käsittelee kysymystä menetelmistä ja tietoteoreettis-metodologisista eroista kahdesta näkökulmasta: Allardt'n esittämien propositioiden avulla ja tapahtumien ainutkertaisuuden ongelman avulla. Suvanto on pitkälti samaa mieltä Allardt'n kanssa siitä, että menetelmien osalta tieteiden välillä ei vallitse jyrkkää rajaa. Yksimielisyys vallitsee siitä, että tutkimuksen päämäärä määrittää käytetyt menetöt. Jos päämäärät ovat hyvin erilaisia, eroavat menetötkin.

Tieto-opillisis-metodologisia eroja Suvanto pitää vähäisempinä kuin Allardt on esittänyt. Hänen näkemyksensä mukaan sosiologiassakin joudutaan teorioita todennettaessa jatkuvasti "taistelemaan ajan ja paikan vaikutusta vastaan". Toisaalta historiassa vaikuttaa jatkuvuuksia, joiden analyysi – lakeja kuitenkin rakentamatta – on historiatieteen tehtävä. Tämänkaltaisten tilanteiden ja niissä esiin nousevien päämäärien ja käytettyjen keinojen erittely lähentää osaltaan historian tutkimusta ja sosiologiaa tietoteoreettis-metodologisella tasolla.⁶⁹ Päätöksentekoa tukevan funktion – lukuisine ongelmineen – Suvanto näkee tutummaksi sosiaalitieteille kuin historialle, mutta ei pidä jälkimmäisenkään osalta kysymyksenasettelua järjestömänä. Historian hyötyjä mietiskellessään Suvanto mainitsee yhtenä myyttien särkemisen ja toteaa, etteivät nämä myytit suinkaan aina perustu traditioon, vaan niitä "synnyttävät tulevaisuuteen tähyäjät omien toiveittensa tueksi". Artikkelinsa Suvanto päättää jo totutulla tavalla: yhteistyöhalun ja -mahdollisuuksien vakuutteluun.

Allardt sivusi Suvannon ajatuksia pohjoismaisessa historioitsijakokouksessa vuonna 1968 pitämässään esitelmässä, joka julkaistiin nimellä "Om sociologiska förklaringars natur: grupperns beteende i det förflutna ur sociologisk synpunkt". Artikkel ei kuitenkaan pysyttele aiemman keskustelun rajoissa, vaan tuo mukaan runsaasti uutta ainesta muun muassa Karl Popperin, Paul Lazarsfeldin ja Herbert Menzelin sekä Thomas Kuhnin tuotannosta saatuihin virikkeisiin. Pysyvästi keskustelussa mukana ovat G. H. von Wrightin historiallista selittämistä koskevat näkemykset, joita Allardt kritisoi liian kapeasta selittämisen käsittämisestä. Hän irtisanoutuu käsityksestä, ettei sosiologia kykenisi esittämään lainkaltaisia yleistyksiä. Tällaisia on yllin kyllin, olkoonkin, että osa on varsin triviaaleja. Perusviestinä on edelleen, että juuri näiden yleisten lakien muotoiluun sosiologian tulee pyrkiä. Allardt päättää puheenvuoronsa hyvin allardtmaisesti: "Tutkija voi käyttää kaikenlaisia selityksiä, jotka näyttävät antavan relevanttia informaatiota"⁷⁰. Tämä esitys oli Allardtin osalta viimeinen esiintyminen tässä suhteellisen aktiivisessa vuoropuhelussa.⁷¹

Pelkistetysti 1960-luvun keskustelu näyttää siltä, että sosiologit tarjosivat historian käyttöön teorioita, selitysmalleja ja analyysimenetelmiä ja tarjoutuivat vastaanottamaan aineiston käsittelyyn liittyviä taitoja. Historioitsijat puolestaan säilyttivät skeptisyytensä ajasta ja paikasta irrotettujen yleistysten voimaan ja suhtautuivat varauksellisesti väitteisiin kausaalisen selittämisen mahdollisuudesta. Keskusteluun osallistuivat nimenomaan humanistihistorioitsijat, eivät uusien valtio- ja yhteiskuntatieteellisten tiedekuntien virkoihin valitut. Huomiota kiinnittää myös sosiologien luja kiinnittyminen kansainväliseen keskusteluun ja tieteellisiin auktoriteetteihin. Historioitsijat viittaavat näihin huomattavasti vähemmän. Tämä vaihe vuoropuhelussa muistutti eniten niin sanottua tieteellistä kiistaa. Niin kuin usein käy, se raukesi pikemminkin siksi, että keskustelijoiden mielenkiinto suuntautui muualle kuin siksi, että itse kiistanalaisissa asioissa olisi päästy jonkinlaiseen ratkaisuun.⁷²

Samanlaisella perusteellisuudella ei enää myöhemmin ole ruodittu historian ja sosiologian tutkimustapojen eroja ja yhtäläisyyksiä, vaikka myös niihin liittyviä puheenvuoroja löytyy myöhemmiltäkin vuosikymmeniltä. Sosiologien hyvä itsetunto tuntuu kuitenkin säilyvän: esimerkiksi historiallisen sosiologian uranuurtaja Risto Alapuro kirjoitti vuonna 1986: "Tärkeintä on, että se [historialli-

nen sosiologia – A.S.] on auttanut kysymään järkevämpiä kysymyksiä kuin ne, joita historioitsijoiden töissä usein esitetään.”⁷³ Tämä lause esiintyy myöhemmin sovittelevammassa muodossa: historioitsijat on korvattu ”ei-vertailevilla historioitsijoilla”⁷⁴. Samassa artikkelissa Alapuro tähdentää sitä, miten ”kysymys historiallisista vertailuista osuu historian ja yhteiskuntatieteiden välisen suhteen ytimeen”. Perusteluna on se, että ”juuri vertailut tekevät historiallisesta tutkimuksesta yhteiskuntatieteellistä”. Toisaalta Alapuro toteaa, että tietoinen käsitteiden käyttö ohjaa nimenomaan yhteiskuntatieteilijöiden käytännön tutkimusta, toisin kuin useimmiten historioitsijoiden.⁷⁵

Perspektiivien välistä eroa Alapuro käsittelee teoksessaan *Suomen synty*: ”Mutta on myös selvä ero.” Tämän eron suhteessa – tässä yhteydessä nimenomaan – mikrohistoriaan Alapuro rakentaa modernisaatio-näkökulman varaan. Mikrohistorioitsijat eivät hänen mukaansa halua etukäteen määrittää kohteen ominaisuuksia ja tämän vuoksi välttävät ennalta luokittelua. Mikrohistorioitsijoiden pyrkimyksenä on Alapuron mukaan suurten säännönmukaisuuksien sijasta löytää kätketyt epäjohtonmukaisuudet, se maailma, joka on jäänyt modernisoitumisen alle. Sen sijaan sosiologit rakentavat analyysinsä tietoisesti modernisaatioperspektiivin lähtökohdista.⁷⁶

Kuten edellä on todettu, tiedekäsitysten väliset erot jakavat myös saman oppiaineen edustajien käsityksiä, joskus jyrkästikin. 1960-luvun teemat jatkuivat historioitsijoiden keskinäisessä keskustelussa selittämisen ja ymmärtämisen ongelmien ympärillä vuoden 1971 *HAikissa*. Lähtökohtana oli Antero Heikkisen ja Heikki Ylikankaan puheenvuoro ”toisesta historiasta”, jonka tulisi keskittyä toistuviin ilmiöihin, ajasta ja paikasta irrotettavaan tietoon, jota on mahdollista soveltaa.⁷⁷ Matti Peltonen kuvaa myöhemmin Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan talous- ja sosiaalihistoriaa oppiaineeksi, jonka piirissä oli jo ennen käytyä keskustelua kauan tehty ”toista historiaa”. Laitoksella liikkuneen muistitiedon mukaan professori Åström piti ”kahden historian” keskustelua niin triviaalina, ettei siihen osallistuminen tarjonnut haastetta.⁷⁸

Åström tarjoaa toisenkin esimerkin historioitsijoiden keskinäisestä vastakainasettelusta *Hufvudstadsbladetissa* vuonna 1979 julkaistussa arviossaan Seppo Hentilän poliittisen historian väitöskirjasta *Den svenska arbetarklassens och reformismens genombrott inom Sap före 1914*. Hentilä muistaa elävästi

arvion herättämän tunnelman: hän kuvaa sitä rajuksi hyökkäykseksi.⁷⁹ Åströmin kirjoituksessa asettuvat vastakkain taloushistorioitsija ja poliittinen historioitsija, empiristi ja teoreetikko. Hänen näkemyksensä mukaan Hentilän väitöskirja on erityisen kuvaava ja varoittava esimerkki niistä vaikeuksista, joihin joudutaan, kun yritetään siirtyä teoriasta konkreettiseen, empiiriseen tutkimukseen.⁸⁰ 1990-luvun Hentilä myöntää, että taloushistorialliset jaksot olivat tarpeettomia, mutta katsoo väitöskirjan keskeisten tulosten kuitenkin kestäneen. Nämä muutamakin esimerkit osoittavat, että tietyt selittämishanteisiin ja teorian ja empirian suhteisiin liittyvät kysymykset jakoivat myös historioitsijoita. Jakolinjat eivät näin ollen noudattaneet tieteenalarajoja.

Hankalahkon suhteen tulkintoja

Tarkastelen puheenvuoroja jokseenkin samoista lehdistä, joissa tiukemmin tutkimusta koskevat keskustelut käytiin. Mukana ovat *HAik*, *Sosiologia*, *Valvoja* ja *Suomalainen Suomi* seuraajineen. Lehdistä julkaistujen kirjoitusten lisäksi tärkeitä ovat artikkelit erilaisissa kokoomateoksissa, joita julkaistiin etenkin 1980-luvun puolivälistä eteenpäin. Näiden osalta vaikuttaa siltä, että historioitsijat olivat aktiivisemmin yhteydessä sosiologeihin kuin päinvastoin. Seminaarit ja niiden antiin perustuvat artikkelikokoelmat, joissa molempien tieteiden edustajat esiintyvät yhdessä, olivat 1960-luvulta 1990-luvulle historioitsijoiden aloitteesta järjestettyjä ja toimitettuja⁸¹. Verrattuna 1960-luvulla käydyt tutkimuskeskustelun dialogisuuteen myöhemmät keskinäistä suhdetta luotaavat puheenvuorot ovat pikemminkin ystävällismielisen monologisia.

Sosiologit aloittivat historioitsijoita aikaisemmin syventymisen omaan historiaansa.⁸² Vuonna 1973 ilmestyneessä *Suomalaisen sosiologian juuret* -teoksessa keskeinen osa suomalaista historiankirjoitusta liitettiin sosiaal historian nimisenä sosiologian juuriin.⁸³ Teoksessa sosiologialle löydetty juuret, jotka olivat sosiaal historian lisäksi westermarckilainen sosiaaliantropologia ja konkreettinen sosiaalitutkimus, ovat peräisin Heikki Wariksen artikkelista vuodelta 1957.⁸⁴ Haatasen muotoiluun ”Meillä Suomessa sosiaal historia on myös ollut vankan aputieteen asemassa sosiaalipolitiikan tutkimuksessa, joten sosiaal his-

toria voidaan nähdä paitsi historian erityislohkona, myös osana yleistä yhteiskuntatutkimusta” tarttuu myöhemmin Matti Peltonen, joka mieltää sen ilmentävän historian alistamista sosiaalipolitiikan apuaineeksi. Lauseen voisi kaikei lukea myös arvostuksen osoituksena; yhteiskuntatutkimus ei tule toimeen ilman historian panosta.⁸⁵

Vuonna 1992 ilmestyi uudistettu ja päivitetty laitos *Suomalaisen sosiologian juurista* nimellä *Suomalaisen sosiologian historia*. Siinä Haatanen on reagoinut Peltosen kritiikin tapaisiin ajatuksiin, aputiede on muutettu osa-alueeksi. Haatanen luonnehtii sosiaalihistorian ja sosiologian suhteita kahden itsenäisen ja toisensa tunnustavan tieteenalan välisiksi. Peltosesta on itsestään tullut suomalaisen sosiologian historiaa. Hän esiintyy Haatanen artikkelissa yhtenä uuden sosiaalihistorian edustajana. Peltosen *Viinapäästä kolerakauhuun* -teoksen rinnalla mainitaan Pertti Haapalan ja Irma Sulkusen työt. Näiden tekijöiden kirjojen ja tutkimusten ”hyvin ajatellut ja lukemaan houkuttelevat” nimet kertovat uudistuneen tutkimusalan sisällöstä.⁸⁶

Suomalaisesta historiankirjoituksesta ilmestyi vuonna 1989 Päiviö Tommilan esitys. Jaksossa ”Muuttuvan suomalaisen yhteiskunnan historia”, joka alkaa Eino Jutikkalan tuotannon esittelyllä, Tommila mainitsee lukuisia sosiaalitie-teen edustajia, muun muassa Wariksen oppilaat Jouko Siiven, Paavo Kolin ja Paavo Seppäsen, Esko Aaltosen professorikaudella väitelleen Mauno Koiviston, Knut Pippingin ja Erik Allardtin.⁸⁷ Historioitsija kuitenkin liittää sosiologiaa suomalaisen historian tutkimuksen historiaan huomattavasti valikoidummalla otteella verrattuna sosiologien intoon liittää tieteenaloja omiin juuriinsa.

Isänmaan ja ihmiskunnan asialla

Suomalaisessa Suomessa (4/1962) julkaistiin Antti Eskolan essee ”Sosiologin rooli yhteiskunnassa”⁸⁸ ja selostus Historianopettajien liiton ja Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen järjestämästä seminaarista, jossa kutsuttuina esiintyjinä oli sekä yhteiskuntatieteilijöitä että historioitsijoita⁸⁹. Saloniemi on kärsivällisesti rekonstruoinut seminaarin sisältöä sen saaman sekavan julkisuuden avulla. Hänen tiivistelmänsä erimielisyyksien perustasta liittyy ”kansallisuus-

teen" ja "kansankokonaisuuteen". *Suomalaisessa Suomessa* keskusteluun osallistuneille historioitsijoille⁹⁰ historia oli itsessään kansallista tiedettä tehtävänään reflektoida kansankokonaisuuden identiteettiä. "Suomalaisen Suomen keskustelu osoittaa, että isänmaallisuus on itseisarvo, jota ei voi eikä saa kääntää sosiologisen asennemittauksen kielelle. Asiaa ei lievittänyt edes Eskolan vakuuttelu siitä, että hän pohjimmitaan halusi palvella isänmaallisuuden asiaa."⁹¹ Korhosen vastauksessa Eskolalle korostuu hänen käsityksensä historian ja sosiologian eroista: "Historia ja sosiologia ovat siinä määrin erilaisia tieteitä, että niiden välisistä suhteista on työläs saada syntymään muuta kuin 'hyvää-päivää-kirvesvartta' -tyyppisiä keskusteluja, ei ainakaan silloin kun kummallakaan taholla ei tunneta kysymyksestä aikaisemmin käytyjä oppikiistoja."⁹²

Keskustelujen maailmankatsomukselliseen osioon kuuluu myös Yrjö Blomstedtin heitto *Valvojassa* (1964) julkaistun artikkelin lopussa: "Yhteiskuntaoppi auttaa – ilkeästi sanottuna – meitä löytämään asioidessamme ehkä oikean viraston, historia auttaa oivaltamaan oman asemamme tässä ajallisuudessa ja paikallisuudessa. Mikä sitten lie tähdellisempää?"⁹³ Allardt ottaa nämä lauseet hyvin huolellisen tarkastelun alaiseksi esitelmässään kansalaiskasvatuksen seminaarissa helmikuussa 1965. Esitelmä julkaistiin *Historianopettajien vuosikirjassa VII*. Hän nimeää yhdeksi sosiologian funktioksi vieraantumisen estämisen. Siihen liittyy havainto: "Itse asiassa oikean viraston löytäminen ja osoittaminen ei ole mikään helppo ja triviaalinen asia. Voimme löytää tien viraston ovelle, mutta ilman tutkimuksia emme tiedä, mikä odottaa oven takana." Juuri odotusten ja erilaisten ryhmien, ristiriitojen ja vallan erittelyllä sosiologia auttaa "orientoitumaan maailmassa ja yhteiskunnassa" eli nimenomaan "oivaltaamaan oman asemamme tässä ajallisuudessa ja paikallisuudessa". Esitelmä päättyy kuitenkin komeasti toteamukseen, että oman aseman oivaltaminen ei enää riitä, vaan tulee oivaltaa myös "muiden kansojen ja aikakausien asema ajallisuudessa ja paikallisuudessa. Vain historia voi meille tämän opettaa".⁹⁴

Rajankäyntejä

Vuoropuhelun vaimean vaiheen jälkeen ilmestyi 1990-luvulla refleksiivisessä ajan hengessä runsaasti materiaalia, jossa eriteltiin aiemmin käytyjä keskusteluja ja arvioitiin mennyttä. Vuosikymmenen avasi *Historia nyt* -teos, joka alotsikkonsa mukaisesti sisältää näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Kirjoittajina ovat lähinnä 1950-luvulla syntyneet historioitsijat. Historian ja yhteiskuntatieteiden suhteet esiintyvät erityisesti kolmen tulevan historianprofessorin, Pertti Haapalan, Pauli Kettusen ja Matti Peltosen, kirjoituksissa. *Historia nyt* -teoksen kirjoittajien teksteistä piirtyy näkyviin se ahdas alue, jolla yhteiskuntatieteisiin aktiivisesti yhteyksiä etsivät historioitsijat kokevat liikkuvansa. Yhtäällä on ylpeästi idiografinen valtavirtahistoria ja toisaalla nomoteettiset yhteiskuntatieteet, jotka teorioineen ja käsitteineen eivät tunne tarvitsevana historiaa.

Pertti Haapala⁹⁵ käsittelee puheenvuorossaan sosiaalihistoriaa⁹⁶ sekä suhteessa muihin historioihin että suhteessa muihin yhteiskuntatieteisiin, erityisesti sosiologiaan ja taloustieteeseen. Historioiden keskinäisen suhteen osalta hän toteaa, että sosiaalihistorian esittämä haaste on torjuttu. Valtavirran rajan rakentaminen suhteessa yhteiskuntatieteisiin ja historianfilosofiaan saa Haapalan kysymään: ”Miksi Suomessa keskustelu on aina kääntynyt juuri rajanvetämiseksi, eikä mahdollisuuksien etsimiseksi?” Yhteiskuntatieteissä esiintyneet erilaiset suhtautumistavat positivistiseen tieteenfilosofiaan kiinnostavat Haapalaa erityisesti. Suhtautumisen ollessa myönteisimmillään sosiologit tarjosivat historian tutkijoille uusia menetelmiään ja selitysmallejaan, jotka historian tutkijat torjuivat. Positivismikritiikin voimistuttua myös yhteiskuntatieteiden piirissä historian tutkijoille syntyi Haapalan mukaan se väärä luulo, että he olivat olleet oikeassa. Historioitsijat jatkoivat hänen mukaansa torjuvaa suhtautumistaan yhteiskuntatieteiden taholta tullessiin virikkeisiin sekä suhteessa yhteiskuntateoriaan että suhteessa hermeneutiikkaan. Paradigmamurroksista vain naishistoria on Haapalan mukaan tullut osaksi akateemista maailmaa.⁹⁷

Pauli Kettunen⁹⁸ erittelee Haapalan tapaan historioitsijoiden itseymmärrystä. Kettusen teemana on ”Politiikan menneisyys ja poliittinen historia”. Hänen näkemyksensä on, että ”(k)ysymys ristiriitoja ilmaisevan toiminnan oikeutuksesta oli tekemässä sitä ideologista rajaa, jonka eri puolille histori-

antutkimus ja yhteiskuntatieteet sotienjälkeisessä Suomessa sijoittuvat". Historioitsija saattoi ideologisoida myös tieteen tekemisen menetelmät. Kettusen mukaan amerikkalaisesta sosiologiasta opittuihin tutkimustapoihin lyötiin "ideologisen spekulatation" leima. Tässä hän viittaa Antti Eskolaan tukeutuen Niitemaan käsityksiin kiistellystä Littusen väitöskirjasta. Kettusen selitys historianantutkimuksen "paitsiolle" ei ole tieteen sisäinen, vaan se perustuu tulokinnalle, jonka mukaan tutkimuksen "yhteys yhteiskunnallisessa käytännössä vaikuttavaan historialliseen tietoon oheni". Hänen mukaansa kauno- ja muistelmakirjallisuus vaikuttivat vahvemmin historiankuvaan kuin historianantutkimus.⁹⁹ Yhteiskuntatieteet puolestaan asettivat Kettusen mukaan itselleen runsaasti tehtäviä, joista ei vähäisimpänä ollut yhteiskunnallisten suhteiden traditionaalisten aineiden murenemisen edistäminen ja politiikan tieteellistäminen. Historiantutkimuksen ratkaisuksi kehkeytyi myyttien purkaminen ja kansallisen näkökulman kahdensuuntainen laajentaminen. Ensinnäkin Suomi piti sijoittaa paikalleen kansainväliseen ympäristöönsä ja toiseksi sisäiset ristiriidat piti sisällyttää "kansankuvaan".

Kolmas *Historia nyt* -teoksen kirjoittaja, joka pohtii historian ja yhteiskuntatieteen keskinäisiä suhteita, on Matti Peltonen¹⁰⁰. Myös Peltonen kuvaa talous- ja sosiaalhistorian "kaksinkertaista sivullisuutta", toisaalta suhteessa niin kutsuttuun perinteiseen historiaan, toisaalta suhteessa yhteiskuntatieteisiin. Moni alan harjoittaja on ajautunut pois historian parista, merkittävimpana esimerkkinä Heikki Waris, jonka vaihtoehtoina 1940-luvulla olivat Yhteiskunnallisen korkeakoulun sosiaalhistorian ja sosiaalipolitiikan professuuri tai Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professuuri, jonka Waris valitsi.¹⁰¹

Waris oli monessa mielessä välittävä hahmo sosiaalitieteiden ja historian välillä. Hän oli koulutukseltaan historioitsija, jonka väitöskirja *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle I* ilmestyi vuonna 1932. Suomalaisen sosiologian historiassa Stolte-Heiskanen ei suo Warikselle "mallivaikuttajan" asemaa, vaikka saman teoksen todistuksen mukaan hän otti ensimmäisenä vaikutteita amerikkalaisesta sosiologiasta, kirjoitti suomalaisille sosiologeille heidän yhteiskuntansa rakenteen, johti ensimmäistä modernia haastattelututkimusta ja vaikutti keskeisesti ensimmäisen modernin sosiologian ja sosiaalipoliittikopolven kasvattamiseen. Lisäksi Waris loi artikkelissaan "Sosi-

aalitutkimuksen kehitys Suomessa" (1957) perinteen, jonka mukaisesti suomalaista sosiologiaa on siitä lähtien tarkasteltu.¹⁰² Teoreettisuuttaan korostavalle akateemiselle sosiologialle epäteoreettista ja konkreettista sosiaalitutkimusta edustanut Waris ei kuitenkaan malliksi sopinut.¹⁰³ Tarkastellessaan Wariksen käsityksiä Kettunen tulkitsee, että Waris näki kehkeytyneen teollisen yhteiskunnan sekä nopeasti muuttuvana että suunniteltavissa olevana kokonaisuutena. Yhteiskuntatieteiden uudet mahdollisuudet olivat paljolti tämän suunnittelun palveluksessa. Suunnittelu-usko tai -epäusko oli yksi suomalaisia yhteiskuntatieteilijöitä jakavia kysymyksiä.¹⁰⁴

Mikä modernisaatio?

Vuonna 1994 ilmestyi artikkelikokoelma *Historia, sosiologia, Suomi*, jonka kirjoittajakuntaan kuuluu asemansa vakiinnuttaneita sosiologeja akateemikko Allardtista alkaen ja nuoremman polven historioitsijoita. Kokoelman ensimmäisessä artikkelissa Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen kertaavat lyhyesti menneet yhtymäkohdat ja vastakkainasettelut "titaanien taisteluksi" luonnehtimassaan historia/sosiologia-suhteessa. Lopputulemana on, että historioitsijat ja sosiologit ovat oman tieteenalan itsenäisyyden ja identiteetin vaalimisen seurauksena korostaneet keskinäisiä eroja yhtäläisyyksien kustannuksella.¹⁰⁵ Vuonna 1996 ilmestyneessä artikkelissaan sama parivaljakko puolestaan painottaa lähenymistä korostamalla historian "yhteiskunnallistuneen" tietoisesti ja toteavat, että "sen piiriin ujuttautui yhteiskuntatieteellisiä termejä ja ajatusmalleja, jotka näkyivät tutkimusten kysymystenasettelussa ja joiden avulla menneisyyden tapahtumia pyrittiin jäsentämään ja luokittamaan"¹⁰⁶. Tämä tulkinta näkee suhteen huomattavasti mutkattomampana kuin edellä kuvaamani Haapalan ja Kettusen näkemykset.

Perusteellisimmin *Historia, sosiologia, Suomi* -teoksen nimen mukaiseen aihepiiriin paneutuvat artikkelissaan Kettunen ja Saloniemi, joka tiivistää pro gradu -tutkielmansa tuloksia. Muut artikkelit tarkastelevat tilannetta enemmän jommankumman tieteenalan sisältä. Historiallisen jatkuvuuden ja poliittisen suunnitelmallisuuden välistä jännitettä käsittelevässä artikkelissaan Kettunen

toteaa: "On perusteltua sanoa, että historian tutkimus asettui sodan jälkeen kulttuurikonservatismiin ja henkisen jälleenrakennuksen rintamaan vaalimaan kansallista jatkuvuutta. Yhtä lailla on osoitettavissa, että historiasta ja antropologiasta irtautuneet yhteiskuntatieteet asettuivat tuottamaan teollista modernisaatiota palvelevaa tietoa."¹⁰⁷

Tilanteesta ei Kettusen näkemyksen mukaan kuitenkaan välttämättä seuraa ideologista vastakkaisuutta, vaan kysymys on vivahteikkaista koosteista. Historiantutkimus, yhteiskuntatieteet, modernisaatio ovat kaikki purettavissa olevia kokonaisuuksia; jälkimmäinen jakautuu Habermasia seuraten yhteiskunnalliseksi ja kulttuuriseksi modernisaatioksi, yhteiskuntatieteet esimerkiksi sosiaalipoliittikaan ja sosiologiaan ja historian tutkimus moninaisesti keskenään erilaisiin koulukuntiin.¹⁰⁸ Kettusen tulkinta on, että kulttuurikonservaatiiviset historioitsijat hyväksyivät "yhteiskunnallisen modernisaation", mutta pelkäsivät kansallisia arvoja uhkaavaa "kulttuurista modernisaatiota". Allardt puolestaan pyrki 1960-luvulla edistämään nimenomaan kulttuurista (välittömimmin poliittista) modernisaatiota sen takia, että kansallista integraatiota uhkasi epätasapaino yhteiskunnallisen ja kulttuurisen modernisaation välillä. Tämän edistämisen piti tapahtua yhdenmukaisuuden painetta vähentämällä.

Näin tulkittuna voidaan ajatella sekä historian tutkimuksen että yhteiskuntatieteiden kantavan vastuuta "kansallisesta kokonaisuudesta" ja hyväksyvän "yhteiskunnallisen modernisaation". Erot löytyvät suhtautumistavoissa kulttuuriseen modernisaatioon ja sen edistämisen keinoihin. Sosiologi Allardt oli Kettusen tarkastelemasta tiedemiesjoukosta¹⁰⁹ nuorin, vähemmän sodan merkitsemä, sodan jälkeen opintonsa suorittanut ja ainoa äidinkielenään ruotsia puhuva. Muun muassa nämä tekijät liittyivät siihen, että hänellä oli suurempi sietokyky sen suhteen, kuinka paljon erilaisuutta kansallinen kulttuurin kokonaisuus kestää.

Yhdessä ja erikseen

HAikin tasavuospäivät saavat historioitsijat säännönmukaisesti luomaan katseen menneeseen ja tulevaan. Vuonna 1983 koottiin jälleen katsaus eri historian alojen tilanteeseen ja tutkimustarpeisiin. Suomen historian professori (TY) Pentti Virrankoski totesi kommentissaan, että joukkoa ”tärkeitä ja kiehtovia mutta samalla hyvin vaikeita tutkimustehtäviä”, jotka liittyvät muutokseen, ei historioitsijoiden ole syytä jättää vain ”sosiologien ja perinteentutkijoiden har-teille”. Häinkin painotti tieteidenvälisen yhteistyön tärkeyttä.¹¹⁰ Läheisemmän yhteiselämän vaikeudet ilmenivät selkeästi valtiotieteellisessä tiedekunnassa (HY) työskentelevien professorien katsauksissa. Poliittisen historian professori Osmo Jussila kirjoitti paineista, joita kohdistuu yhteiskuntatieteiden taholta menetelmäkysymyksissä¹¹¹. Talous- ja sosiaalihistorian professori Hannu Soikanen kertasi historioitsijoiden vaikeuksia ymmärtää samaisia menetelmiä¹¹².

Myös *HAikissa* (1/2003) näyttäytyvät tutunolaiset vastakkainasettelut ja yhdistävät tekijät useissa puheenvuoroissa. Eino Jutikkala on säilyttänyt sosiologiaan etäisyyttä ottavan asenteensa. Hänen mukaansa ”sosiologit ja taloustieteilijät taas vaativat teorioita, joihin sitten sijoitetaan tosiasioita, vaikka teoria pitäisi päinvastoin koota tosiasioista”. Akateemikolla ei kuitenkaan ole mitään kunnollisesti dokumentoituja synteesejä vastaan.¹¹³ Yleisen historian professori (TaY) Marjatta Hietala puolestaan kertoo, ettei olisi ilman sosiologiaa pystynyt tekemään historian tutkimusta. Hänen mukaansa on tunnettava yhteiskunnan rakenteita, monikerroksisuutta ja toimintoja, jotta voitaisiin ymmärtää historiaa.¹¹⁴

Sosiologien ruotiessa tieteenalansa tilaa suhde historiaan ei yleisellä tasolla näytä erityiseltä ongelmalta¹¹⁵. Sosiologian sisällehän on syntynyt historiallinen sosiologia, jonka piirissä käydään metodista keskustelua. Tässä keskustelussa esiintyvät edelleen yksittäisen ja yleisen analyysiin liittyvät ongelmat, siis samat pulmat, joista käytiin keskustelua historioitsijoiden kanssa.¹¹⁶

Tämän suuntauksen ensimmäinen merkkipaalu oli Alapuron väitöskirja *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla* (1973)¹¹⁷. Kun tätä tutkimusta verrataan kymmenen vuotta varhaisempiin turkulaisiin edeltäjiinsä, Väinö Luoman väitöskirjaan *Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa I* (1962) ja Ari Haavion väitöskirjaan *Evankelinen liike*

herätysliikkeenä (1963)¹¹⁸, niin ero on selkeä. Molempien turkulaisten väitöskirjojen aineistot ovat sellaisia, joita nykysosiologiassa sanottaisiin ”historiallisiksi”, jota sanaa kumpikaan teos ei mainitse. Ne lienevät tutkimusta, jota historiallisen sosiologian näkökulmasta voi luonnehtia ”epähistorialliseksi” menneisyyden tutkimiseksi¹¹⁹. Alapuro on tietoinen historiallisen ja sosiologisen tutkimuksen eroista ja erittelee niitä eksplisiittisesti. Historiallisesta otteestaan huolimatta, tai ehkä juuri sen ansiosta, Alapuro tunnistaa jatkossakin tieteiden välisiä eroja¹²⁰. Sitten Ernst Nevanlinnan suomalaisessa keskustelussa ei tunnu esiintyneen ajatuksia tieteenalojen rajojen häivyttämisestä kokonaan¹²¹.

Kuriositeettina voinee mainita, että kun Allardt muistelmissaan *Suunnistuksia ja kulttuurisokkeja* (1995) pohtii sosiologian uusia haasteita, niin molemmat esikuvaksi kelpaavat tutkijat ovat peruskoulutukseltaan historioitsijoita. He ovat ”mentaliteettihistorioitsija” Jari Ehrnrooth ja ”psykohistorioitsija” Juha Silta. Nämä tutkijat ovat yhteiskunnassa, jossa ”(o)lemme yhä enemmän alttiita henkilökohtaisille vuorovaikutuksille” kysyneet problematisoimaan ”nimenomaan kansan keskuudessa vallinneita yksilöiden välisiä suhteita, ja kuvaavat miten näihin liittyvät tulkinnat ja minäkuvaa muovaavat kokemukset ovat muodostuneet sosiaalisiksi voimiksi”. Suomalaisia nykysosiologeja ei muistelmien tässä jaksossa nimeltä mainita, vaan yhteisönä he saavat Allardtilta kritiikkiä liioittelusta ja liiallisuuksiin menemisestä ”postmodernissa” hengessä sekä semiotiikan välinein tapahtuneesta yhteiskunnan muutoksen käsittelystä.¹²²

Johtopäätöksiä

Artikkelissani olen käsitellyt ohjelmallisia puheenvuoroja. Ne ovat luonteeltaan normatiivisia: ”näin pitäisi tutkia”, ”tätä sosiologian/historian tulisi tarjota yleisölle”. Mikäli olisin lukenut oppikirjoja tai tutkimuksia, sävyt olisivat varmasti toisenlaisia. Tarkastelemiani puheenvuoroja on esitetty ja niihin viitattu kaikkiaan 60 vuoden aikana. Se on pitkä aika, jonka kuluessa yliopisto ja Suomi ovat muuttuneet perusteellisesti. Tuona aikana yliopisto muuttui eliittiyliopistosta massayliopistoksi, jossa nykyisin vannotaan tulosohjauksen nimeen. Suomi muuttui sodan köyhdyttämästä, maatalousvaltaisesta maasta joksikin ”muuksi”,

tämän muun tarkemmaksi käsitteelliseksi muotoiluksi on ehdolla ollut muun muassa ”jälkitekollinen”, ”informaatioyhteiskunta”, ”tietoyhteiskunta” ja ”kilpailukyky-yhteiskunta”. Yhteiskunnan kehitystä on nimitetty modernisaatioprosessiksi, jonka jonkinlaisessa edistämisessä akateeminen eliitti on edellä esittelemieni tulkintojen mukaan ollut osallisena.

Keskustellessaan keskenään historioitsijat ja sosiologit asettivat tieteensä yleisemmän tehtävän melko lailla samoin sanoin. Tästä kertovat esimerkiksi Yrjö Blomstedtin ajatus siitä, että ”historia auttaa oivaltamaan oman asemamme tässä ajallisuudessa ja paikallisuudessa”¹²³ ja Erik Allardtin tehtävänasettelu sosiologialle, jonka voi muotoilla hieman uudenaikaisemmin sanoin avun tarjoamiseksi maailmassa orientoitumiseen ja vieraantumisen estämiseksi¹²⁴. Eroja on syntynyt ennen kaikkea siitä, miten ”kansallinen” on ymmärretty ja tulkittu¹²⁵. Historioitsijoita miellytti puhe myyttien rakentamisesta ja purkamisesta, joista jälkimmäisen näkivät monet historioitsijat tehtäväkseen¹²⁶. Myyttien rakentelijat saattavat löytyä – kuten Pekka Suvanto muotoilee – kiihkeästi tulevaisuuteen tähyävien joukosta. Arvi Korhonen on suorapuheisempi. Kritisoidessaan Antti Eskolaa hän toteaa, että mikäli sosiologit valitsevat tutkimusaiheensa aloilta, joilla vallitsevat voimakkaat ennakkoluulot, tämä valintakin perustuu ennakkoluuluihin ja ”saattaa hyvinkin tehokkaasti edistää uusien ’myyttien’ syntymistä ja vanhojen säilymistä”.¹²⁷

Se, miten vaikeaa on hahmottaa ajan, paikan ja ihmisen suhdetta, käy selvästi ilmi Pentti Renvallin pettymyksestä siihen, ettei historia ollut kyennyt toiminaan odotusten mukaisena ”elämän opettajana”, vaan oli muuttunut asiantuntijoiden erikoistiedoksi.¹²⁸ Pyrkimyksillä on tietty pysyvyytensä. Juha Sihvola näkee asian niin, että vaikka historian ”kansallinen tehtävä” on suhteellistunut, historialla on edelleen poliittinen tehtävä. Historia voi ”tarjota eri tavoin identiteettinsä määritteleville ihmisille luotettavaa tietoa ja ajatuksellisia rakennuspuita muuttuvassa maailmassa orientoitumiseen”.¹²⁹ Sosiologi Arto Noro kirjoittaa aikalaismiinoisista, jonka avulla pyritään vastaamaan kysymyksiin ”Keitä me olemme?” ja ”Mikä on tämä aika?”. Noron mukaan sosiologinen aikalaismiinoosi eroaa sekä empiriaan sidotusta tutkimusteoriasta että tutkimusteorian viitekehyksenä toimivasta yleisestä teoriasta. Se on tieteestä ”identiteettiyleisöille uloslähetetty” ja pikemminkin käytännöllisen viisauden kuin teoreettisen tiedon muoto.¹³⁰

Tutkimuksen tekemisen tasolla historian ja sosiologian välisissä suhteissa tiukin asenne oli joillakin vanhan polven historioitsijoilla, esimerkiksi Vilho Nii-temaalla, Arvi Korhosella ja Eino Jutikkalalla. Heidän näkemyksensä mukaan historia ja sosiologia kerta kaikkiaan ovat erillisiä ja erilaisia tieteitä. Jutikkala perusteli tätä erillisyyttä myös sillä, että moderni yhteiskunta poikkeaa täysin aikaisemmista yhteiskunnista – kanta, jonka monet sosiologit, niin marxilaiset kuin modernisaatioteoreetikotkin, varmasti allekirjoittavat. Vanhemmassa polvessa oli myös historioitsijoita, jotka näkivät monet tutkimustehtävät tai -menetelmät yhteisinä, mutta vieroksuivat teoretisointia historiassa, tähän tapaan ajatteli esimerkiksi Sven-Erik Åström.

Tilanne muuttui, kun uusissa valtiotieteellisissä tiedekunnissa ja Tampereen yliopiston historian laitoksella opiskelleet ja väitelleet historioitsijat muotoilivat näkemyksiään. Heidän intellektuaalisiin eväisiinsä kuuluivat muun muassa 1970-luvun alkupuolella käyty keskustelu ”kahdesta historiasta”, samalla vuosikymmenellä akateemisen uransa aloittaneen, avoimesti teorian merkitystä historiassa painottaneen Matti Viikarin ajattelu sekä marxismin tulo ja meno¹³¹. Näiden historioitsijoiden osalta pätee monesti ajatus, jonka Risto Alapuroa mukaillen voisi ilmaista seuraavasti: kysymykset saatiin Marxilta, mutta vastaukset haettiin muualta¹³². Nämä historioitsijat alkoivat pitää historiaa yhteiskuntatieteenä, vaikka ovat tunnistanneetkin tieteiden keskinäisen suhteen ongelmat. Marxilaisen teoretisoinnin vaikutusta suomalaiseen historiatieteeseen ovat kommentoineet Ahtiainen ja Tervonen. Heidän näkemyksensä mukaan marxilainen historiantulkinta ”ei koskaan noussut akateemisen ’normaalihistorian’ todelliseksi haastajaksi”, vaan valtavirran lähdekriittinen perinne kesytti teorian.¹³³ Suomen historiassa päteväytyneet Ahtiainen ja Tervonen eivät juurikaan ole korostaneet keskinäissuhteiden ongelmallisuutta.

Modernin sosiologian varustuksiin on kuulunut lähes lähtökohtaisesti etäisyyden pitäminen historiaan. Näin on ollut Suomessakin. 1960-luvun sosiologit näkivät rajan selkeänä; yhteinen ajatustenvaihto ei tätä rajaa himmentänyt. Sosiologiankin osalta tilanteen muuttumiseen vaikuttivat 1960-luvun lopun ja 1970-luvun kiihkeät keskustelut, jotka toivat muutkin sosiologian klassikot kuin Marxin lukulistalle ja saivat katseet kääntymään oman tieteenalan, myös teorian, historiaan¹³⁴. Marxismin sijoittaminen suomalaisen sosiologian kuvaan

on edelleen ollut ongelmallista¹³⁵. Kehitys on johtanut eräänlaisen "episteemisen optimismin" menettämiseen¹³⁶. Ajatukset säännönmukaisista yhteiskunnista, tiukoista kausaalianalyyseista, koeteltavista hypoteeseista ja yksikäsitteisestä sosiologisesta kielestä ovat menettäneet voimaansa¹³⁷.

Ohjelmallisten puheenvuorojen tarkastelun jälkeen tulisi ottaa nykyaikaisen tieteen tutkimuksen hengessä seuraava askel ja kysyä, "miten tiede todella toimii?"¹³⁸. Osa vanhoista kiistoista, kuten lait/ainutkertaisuus ja rakenne/toimija, tuntuu rauenneen, kun nykyiset "sosiologisen historian" ja "historiallisen sosiologian" lajityypit ovat syntyneet. Vertailemalla konkreettisia empiirisiä tutkimuksia voisi valottua se, miten nämä tutkimisen tavat ratkaisevat yhteiskuntatutkimuksen "ikuisen" kysymyksen teorian ja empirian suhteista.

Lopuksi kaksi muistutusta; toinen aikaan ja toinen paikkaan liittyvä. Erityisesti tutkimusta koskevan keskustelun argumentteja lukiessa tulee mieleen, että tämän olen kuullut ennenkin, esimerkiksi Pekka Ahtiaisen kertomuksessa Historiallisessa Yhdistyksessä 1.12.1899 käydystä keskustelusta. Kokouksessa alusti Leipzigitä palannut Gunnar Suolahti ja alustuksen jälkeen "pohdittiin sosiologian ja historian välistä suhdetta yleensä sekä lainmukaisuuksien soveltamista historiatieteeseen".¹³⁹ Paikkaan liittyen on syytä muistaa, että historian ja sosiologian vastakkainasettelu ei ole mikään suomalainen erityispiirre, vaan ne ovat olleet kilpailijoita sosiologian syntyvuosista lähtien erilaisissa akateemisissa ympäristöissä¹⁴⁰. Kuten Seppo Hentilä tutkiessaan Saksan historiankirjoituksen historiaa toteaa, silmäyskin Ison-Britannian, Ranskan ja Yhdysvaltain sodanjälkeiseen historiografiaan näyttää "historian yhteiskuntatieteellistämisen" olleen uudistajien tavoitteena kaikkialla, edellä mainituissa maissa jo aikaisemmin kuin Saksassa.¹⁴¹ Toisen maailmansodan jälkeisen tilanteen Saksassa Hentilä tiivistää: "Historiantutkimus menetti asemansa yhteiskuntatieteille, erityisesti sosiologialle ja politologialle, joista tuli 1950-luvun liittotasavallassa uusia muoti- ja hyötytieteitä."¹⁴² Nämäkin niukat rinnastukset osoittavat, että suomalaisissa keskusteluissa myötiltiin jollakin tasolla kansainvälistä "muotia" lähes reaaliaikaisesti.¹⁴³ Kansainvälisen keskustelun seuraaminen – tai seuraamatta jättäminen – ja sen vaikutusten tarkempi dokumentointi on kuitenkin jo erillisen artikkelin aihe.

Lähteet

Julkaisemattomat lähteet

Valtiotieteellinen tdk pk. Valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirjat vuosilta 1945–1960. Helsingin yliopiston arkisto.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Esko (1961): Heikki Waris. Teoksessa *Heikki Waris ja 15 tohtoria. Juhlakirja Heikki Wariksen täyttäessä 60 vuotta 25.10.1961*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 7. WSOY: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka (1985): Kollektivismi vai individualismi – keskustelua Historiallisessa Yhdistyksessä vuosisadan taitteessa. Teoksessa Tuija Pulkkinen (toim.): *Patriotismi, historia ja sosiaalireformismi*. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 2. Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.) (1994): *Historia, sosiologia ja Suomi*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen (1996): *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen (1994): Traditio vai muutos? Historian ja sosiologian vaikea veljeys. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.): *Historia, sosiologia ja Suomi*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Alapuro, Risto (2004): Historiallisia vertailuja. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Arminen (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. WSOY: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1997): Sosiologian vaikuttaja Erik Allardt (s. 1925). Teoksessa Anssi Mäkinen, Leena Jaakola & Veikko Kallio (toim.): *Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Moderni Suomi (1965–1995)*. Weilin & Göös: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1995): Structure and culture. Finnish Sociology, 1990–94. *Acta Sociologica* 38 (2), 167–180.
- Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1986): Historiallisten aiheiden tutkiminen sosiologiassa. Teoksessa Juhani Mylly (toim.): *Poliittinen historia ja yhteiskuntatieteet*. Turun yliopisto. Poliittinen historia, julkaisuja C:23.
- Alapuro, Risto (1973a): *Konkreettinen sosiaalitutkimus Suomessa maailmansotien välisenä aikana*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 199.
- Alapuro, Risto (1973b): *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY: Helsinki.
- Alapuro, Risto, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) (1992): *Suomalaisen sosiologian historia*. WSOY: Helsinki.
- Alapuro, Risto, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) (1973): *Suomalaisen sosiologian juuret*. WSOY: Helsinki.
- Alestalo, Matti (1973): *Konkreettisen sosiaalitutkimuksen tulo Suomeen*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 198.
- Alestalo, Matti & Teuvo Rätty (1994): Sosiologian 1960- ja 1970-luvun kriisi väitöskirjojen valossa. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.): *Historia, sosiologia ja Suomi*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Allardt, Erik (2001): Perspektiv och perspektivförskjutningar inom nordisk sociologi. *Sociologia* 38 (1), 4–13.
- Allardt, Erik (1995): *Suunnistuksia ja kulttuurisokkeja*. Otava: Helsinki.
- Allardt, Erik (1981): *Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen ensimmäinen vuosikymmen: muistikuvia laitoksen täyttäessä 25 vuotta*. Working papers No 22. University of Helsinki, Department of Sociology.

- Allardt, Erik (1968): *Om sociologiska förklarings natur: grupperns beteende i det förflyttna ur sociologisk synpunkt*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 110: Helsinki.
- Allardt, Erik (1967): Historialliset murrokset ja läpimurrot politiikan sosiologiassa. Teoksessa Lauri Hyvämäki, Pertti Pesonen, Seikko Eskola & Erkki Salonen (toim.): *Oman ajan historia ja politiikan tutkimus*. Otava: Helsinki.
- Allardt, Erik (1966a): Historian ja sosiologian suhde. *Historiallinen Aikakauskirja* 64, 198–210.
- Allardt, Erik (1966b): Sosiologia, historia ja yhteiskuntaoppi. *Historianopettajien vuosikirja* 7, 133–142.
- Anckar, Dag & Olle Anckar (1993): Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten. Teoksessa Solveig Widen (red.): *Åbo Akademi 1918–1993. Forskning och institutioner III*. Åbo Akademis förlag: Åbo.
- Antikainen, Ari & Arja Jolkkonen (1988): *Sivistyneistöä vai teknokraatteja. Selvitys tohtoriksi ja professoriksi tulosta Suomen korkeakoululaitoksessa historiassa, kasvatustieteessä, liikeloustieteessä ja sosiologiassa vuosina 1950–1985*. Kasvatustieteen laitos. Tutkimusraportti A43. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Blomberg, Jaakko (1966a): Historia ja sosiologia. *Sosiologia* 3 (1), 39–42.
- Blomberg, Jaakko (1966b): Eriäviä mielipiteitä. *Sosiologia* 3 (2), 83–85.
- Blomstedt, Yrjö (1964): Historian rintama. *Valvoja* N:o 6.
- Bruun, Kettil (1978): Professorstjänsterna i socialvetenskap vid våra universitet och högskolor. *Sosiologia* 15 (3), 145–152.
- Engelhardt, H. Tristram Jr. & Arthur L. Caplan (1987): Introduction. Patterns of controversy and closure: the interplay of knowledge, values, and political forces. Teoksessa H. Tristram Jr. Engelhardt & Arthur L. Caplan, (eds.): *Scientific controversies. Case studies in the resolution and closure of disputes in science and technology*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Eräsaari, Risto & Keijo Rahkonen (1973): Reunahuomautuksia sosiologian historiaan. *Sosiologia* 10 (6), 290–297.
- Eskola, Antti (2000): Kuinka puhua siitä, mistä ei voi tietää? Teoksessa Maaria Linko, Tuija Saresma & Erkki Vainikkala (toim.): *Otteita kulttuurista: kirjoituksia nykyajasta, tutkimuksesta ja elämäkerrallisuudesta: Katarina Eskolan juhlakirja*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 65. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Eskola, Antti (1962): Riidasta keskusteluun. *Suomalainen Suomi* N:o 4, 301–303.
- Eskola, Seikko (1983): Pentti Renvall ja psykologia. *Historiallinen Aikakauskirja* 81, 100–107.
- Gronow, Jukka, Arto Noro & Pertti Töttö (1996): *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus: Helsinki.
- Haapala, Pertti (1990): Sosiaalishistorian lupaus. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Markku Kuisma, Hannele Kurki, Pauli Manninen, Katarina Mustakallio, Matti Peltonen, Jukka Tervonen & Ilkka Turunen (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. WSOY: Helsinki.
- Haapala, Pertti (1989): *Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Haapala, Pertti (1986): *Muotia vai ei? – Suomalaisen sosiaalishistorian muuttuvat näkökulmat*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol 202. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Haatanen, Pekka (1992): Sosiaalishistoria. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Aletalo & Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian historia*. WSOY: Helsinki.
- Haatanen, Pekka (1973): Sosiaalishistoria. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Aletalo & Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian juuret*. WSOY: Helsinki.
- Haavio, Ari (1963): *Evankelinen liike herätysliikkeenä. Sosiologinen tutkimus*. Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys: Helsinki.
- Hentilä, Seppo (1998): Tuntui kuin olisi kölin alta vedetty. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.): *Miten meistä tuli historian tohtoreita*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Hentilä, Seppo (1994): *Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Hietala, Marjatta (2003): "Älyllisen uteliaisuuden herättäminen menneisyyteen". Haastattelu, haastattelijana Tiina Kinnunen. *Historiallinen Aikakauskirja* 101, 101–104.
- Hyvämäki, Lauri (1967): Uusimman historiamme tutkimuskysymyksiä. Teoksessa Lauri Hyvämäki, Pertti Pesonen, Seikko Eskola & Erkki Salonen (toim.): *Oman ajan historia ja politiikan tutkimus*. Otava: Helsinki.

- Immonen, Kari (1990): Mahdollisuuksien ja rajojen maailma – historiantutkimus ja Suomen Akatemia. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Markku Kuisma, Hannele Kurki, Pauli Manninen, Katarina Mustakallio, Matti Peltonen, Jukka Tervonen & Ilkka Turunen (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY: Helsinki.
- Jaakkola, Jalmari (1949): K. R. Brotherus. *Historiallinen Aikakauskirja* 47, 167–169.
- Jaakkola, Risto (1984): *Veli Verkko och den första fasen i den finska kriminologin. Särtryck af Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab 1984. Rättspolitiska forskningsinstitut: Helsingfors.*
- Jussila, Osmo (1983): Poliittinen historia. *Historiallinen Aikakauskirja* 81, 16.
- Jutikkala, Eino (2003): ”Yleisen historian asema vahvistumassa”. Haastattelu, haastattelijoina Juha Sihvola ja Veikko Kallio. *Historiallinen Aikakauskirja* 101: 79–82.
- Jutikkala, Eino (1953): Tiede ja totuus. *Suomalainen Suomi*, N:o 8/1953, 550–551.
- Kaarninen, Mervi (2000): *Murros ja mielikuva. Tampereen yliopisto 1960–2000*. Vastapaino: Tampere.
- Kalela, Jorma (1998): Ammattiuran yksi välttämätön etappi. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.): *Miten meistä tuli historian tohtoreita*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Kankaanpää, Arto (1990): Turkulaisen sosiologian pitkä linja? Teoksessa Osmo Kivinen (toim.): *Muutoksen pysyvyys: sosiologisia näkökulmia yhteiskuntaan*. Turun yliopiston julkaisusarja C 83. Turun yliopisto: Turku.
- Kant, Immanuel (1998): Tiedekuntien riitely. Filosofisen tiedekunnan riita teologisen tiedekunnan kanssa. *Tiede & edistys* 23 (3), 173–185.
- Karlsson, Georg (1987): Min syn på sociologin. Teoksessa Katrin Fridjonsdottir (red.): *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Carlsson Bokförlag: Stockholm.
- Kettunen, Pauli (2000): Poliittisen ja historiallisen kyseenalaistaja. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.): *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista – juhla-kirja Jorma Kalelalle hänen 60-vuotispäivänään 12.11.2000*. Kirja-Aurora: Turku.
- Kettunen, Pauli (1994): Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.): *Historia, sosiologia ja Suomi*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1990): Poliitiikan menneisyys ja poliittinen historia. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Markku Kuisma, Hannele Kurki, Pauli Manninen, Katarina Mustakallio, Matti Peltonen, Jukka Tervonen & Ilkka Turunen (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY: Helsinki.
- Kiikeri, Mika & Petri Ylikoski (2004): *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Gaudeamus: Helsinki.
- Klinge, Matti (1998): Kansalaismielen synty. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.): *Miten meistä tuli historian tohtoreita*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Klinge, Matti, Rainer Knapas, Antto Leikola & John Strömberg (1990): *Helsingin yliopisto 1917–1990*. Otava: Helsinki.
- Koivisto, Mauno (1953): Arvot, tiede ja tulevaisuus. *Suomalainen Suomi* N:o 8/1953, 468–470.
- Korhonen, Arvi (1962): Sellaistako on sosiologia? *Suomalainen Suomi* N:o 6/1962, 303–305.
- Lepénies, Wolf (1985): *Die drei Kulturen. Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*. Hanser: München.
- Leppo, Matti (1970): Yhteiskuntatieteiden alueen rajaaminen tieteiden piirissä. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1970:4.
- Lindgren, Klaus (1994): Poliittisen historian oppituolin perustaminen. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Poliittinen historia.
- Luoma, Väinö (1962): *Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa I*. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja B:4. Turku.
- Mylly, Juhani (toim.) (1986): *Poliittinen historia ja yhteiskuntatieteet*. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Julkaisuja C:23.
- Mäkelä, Jukka (1996): *Menneisyyden nykyisyys. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen*. Acta Universitatis Lapponiensis 13. Lapin yliopisto: Rovaniemi.
- Nieminen, Armas (1961): Yksilöllistävästä ja yleistävästä menetelmästä sosiaalitutkimuksessa. Teoksessa Heikki Waris ja 15 tohtoria. *Juhla-kirja Heikki Wariksen täyttäessä 60 vuotta 25.10.1961*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 7. WSOY: Helsinki.
- Noro, Arto (2004a): Aikalaisdiagnosi: sosiologisen teorian kolmas lajityyppi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Gaudeamus: Helsinki.

- Noro, Arto (2004b): Sosiologian kolmio – teorit, käytöt ja yleisöt. Teoksessa Pertti Jokivuori & Petri Ruuskanen (toim.): *Arjen talous. Talous, tunteet ja yhteiskunta*. SoPhi: Jyväskylä.
- Odén, Birgitta (1994): Komparation över tid. Till de långa linjernas metodologi. Teoksessa Sivert Langholm, Ivar Fønnes, Kåre Lunden, Trond Nordby, Francis Sejersted & Øystein Sørensen (red.): *Den kritiske analyse*. Festschrift til Ottar Dahl på 70-årsdagen den 5. januar 1994. Universitetsforlaget: Oslo.
- Paasivirta, Juhani (1967): Erikoistuminen historian tutkimuksessa ja opetuksessa. Teoksessa Lauri Hyvämäki, Pertti Pesonen, Seikko Eskola & Erkki Salonen (toim.): *Oman ajan historia ja politiikan tutkimus*. Otava: Helsinki.
- Pekkarinen, Jukka (1984): Kansantaloudellinen Yhdistys ja taloudellinen keskustelu Suomessa. Teoksessa Heikki Koskenkylä, Jukka Pekkarinen, Antti Räikkönen & Pentti Vartia (toim.): *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä. Kansantaloudellinen yhdistys 1884–1984*. Kansantaloudellinen yhdistys: Helsinki.
- Peltonen, Matti (2000): Koivistolta Eurooppaan. Taloushistorioitsija Yrjö Kaukiainen. Teoksessa Riitta Oittinen & Marjatta Rahikainen (toim.): *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Peltonen, Matti (1990): Metsä, kasvu ja kriisi. Taloushistoria toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Markku Kuisma, Hannele Kurki, Pauli Manninen, Katarina Mustakallio, Matti Peltonen, Jukka Tervonen & Ilkka Turunen (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. WSOY: Helsinki.
- Perälä, Tauno (1977): *Turun yliopisto 1939–1974*. Turun yliopistosäätiö: Turku.
- Rasila, Viljo (1973): *Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925–1966*. Acta Universitatis Tampereensis ser. B vol.7. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Renvall, Pentti (1966): Historiantutkimuksen ominaisluonteesta. *Sociologia* 3 (2), 77–83.
- Renvall, Pentti (1945): Historiantutkimuksemme tie. *Historiallinen Aikakauskirja* 43, 328–340.
- Roos, J. P. (1996): Sosiaalipolitiikan kehittäjä Heikki Waris (1901–1989). Teoksessa Anssi Mäkinen, Leena Jaakola & Veikko Kallio (toim.): *Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Kehittyvä Suomi 1945–1965*. Weilin & Göös: Helsinki.
- Ruonavaara, Hannu (1995): Teoria ja historia – keskustelua historiallisen sosiologian dilemmasta. *Sociologia* 32 (4), 253–262.
- Saloniemi, Antti (1993): *Kaksi katsetta Suomeen. Historia ja sosiologia itseään ja toisiaan määrittelemässä 1940-luvun lopulta 1960-luvun puoliväliin*. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Schybergson, Per (1981): Forskaren Sven-Erik Åström. Teoksessa Yrjö Kaukiainen, Per Schybergson, Hannu Soikkanen & Tapani Mauranen (toim.): *När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu*. Historiallinen Arkisto 76. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Sihvola, Juha (2003): Historian kansallinen tehtävä ennen ja nyt. *Historiallinen Aikakauskirja* 101, 1–6.
- Soikkanen, Hannu (1983): Sosiaalishistoria. *Historiallinen Aikakauskirja* 81, 26–32.
- Soikkanen, Timo (2000): Poliittinen historia ja Jorma Kalela. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kul-tanen & Timo Soikkanen (toim.): *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista – juhlakirja Jorma Kalelalle hänen 60-vuotispäivänään 12.11.2000*. Kirja-Aurora: Turku.
- Stjernschantz, Göran (1980): *Hugo E. Pipping. Humanist i ekonomernas värld*. Svenska litteratursällskapet i Finland: Helsingfors.
- Stolte-Heiskanen, Veronica (1992): Sosiologia vakiintuneena tieteenä. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian historia*. WSOY: Helsinki.
- Suoninen, Marja (2001): Mikrohistoria vastauksena historiallisen sosiologian dilemmaan. *Sociologia* 38 (1), 14–26.
- Suvanto, Pekka (1968): Sosiologian ja historian suhde. *Historiallinen Aikakauskirja* 66, 5–19.
- Suvanto, Pekka (1965): Historianopettajan pätevyyydestä. *Historiallinen Aikakauskirja* 63, 70–72.
- Tauriainen, Juhani (1965): Sosiologia ja yhteiskuntahistoria. *Sociologia* 2 (3), 113–117.
- Tommila, Päiviö (1998): Historianopinnot erikoistuminen. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.): *Historiantutkijan muotokuva*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Tommila, Päiviö (1989): *Suomen historian kirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY: Helsinki.
- Töttö, Pertti (1992): Niille joita historia huvittaa. Arvostelu teoksesta Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian historia*. *Sociologia* 29 (3), 245–246.

- Viikari, Matti (1995/1978): Miksi ja minkäläistä historiaa. Teoksessa Matti Viikari: *Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Virrankoski, Pentti (1983): Suomen historia. *Historiallinen Aikakauskirja* 81, 10–13.
- Waris, Heikki (1957): Sosiaalitutkimuksen kehitys Suomessa. *Sosiaalinen Aikakauskirja* 51, 4–16.
- Ylikangas, Heikki (1983): Perimmäinen selitys Renvallin historianfilosofiassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 81, 111–113.
- Åström, Sven-Erik (1979): Om arbetarrörelsens förrädare. En historisk avhandling man skrattar i mjugg åt. *Hufvudstadsbladet* 18.9.1979, 3.
- Åström, Sven-Erik (1951): "Social Mobilitet". Kring ett begrepp och dess tillämpning. *Finsk Tidsskrift* Vol. CXLIX, No 1, 6–13.

Viitteet

Kiitokset kommentteista kirjan toimittajille sekä Arto Norolle ja Matti Peltoselle.

- 1 Immonen 1990, 344.
- 2 Tommila 1989, 211; 1998, 26.
- 3 Allardt 1995, 134.
- 4 Alapuro 1997, 124.
- 5 Ks. Engelhardt & Caplan 1987.
- 6 Kant 1998, 174.
- 7 Tampereen yliopistoa edelsi Yhteiskunnallinen korkeakoulu, joka toimi vuosina 1925–1966.
- 8 Klinge, Knapas, Leikola & Strömberg 1990; Rasila 1973; Kaarninen 2000; Perälä 1977.
- 9 Allardt 1981; 1995; Klinge 1998.
- 10 Anckar & Anckar 1993, 7.
- 11 Tommila 1989.
- 12 Alapuro, Alestalo & Haavio-Mannila 1992.
- 13 Ks. esim. emt., 22–23; Pekkarinen 1984, 23–24.
- 14 Klinge ym. 1990, 175–177; Leppo 1970, 121.
- 15 Leppo 1970, 121.
- 16 Alapuro ym. 1992, 22–24; Klinge ym. 1990, 171–179.
- 17 Lindgrenin 1994, 37 mukaan.
- 18 Ks. Kettunen 1990, 175.
- 19 Lindgren 1994, 100.
- 20 Tommila 1989, 257.
- 21 Schybergson 1981 22, 24.
- 22 Kaarninen 2000, 13.
- 23 Rasila 1973, 245.
- 24 Emt., 114, 116, 122.
- 25 Kaarninen 2000, 277–278.
- 26 Kankaanpää 1990, 26.
- 27 Oppituoli on perustettu vuonna 1965.
- 28 Perälä 1977, 339–359.
- 29 Emt., 181–187.
- 30 Soikkanen 2000, 49–50.
- 31 Bruun 1978, 145.
- 32 Antikainen & Jolkkonen 1988, 10.
- 33 Stolte-Heiskanen 1992, 307.
- 34 Tommila 1989, 208.
- 35 Ks. Jaakkola 1949, 167–169; Stjernschantz 1980, 54–59; Roos 1996, 113; Jaakkola 1984.
- 36 Allardt 1981, 1995.
- 37 Valtiotieteellinen tdk pk 26. 2. 1955, liite A 4:§ään.
- 38 Valtiotieteellinen tdk pk 8. 10. 1955, liite A 4:§ään.

- 39 Allardt, Georg Henrik von Wright, Jansson, Vilho Annala, Leo Törnqvist, Jussi Teljo, Pipping, Leppo.
- 40 Valtiotieteellinen tdk pk 25. 9. 1957, 5 §.
- 41 Aaltonen oli koulutukseltaan historioitsija, mutta tuotantonsa nojalla häntä voisi luonnehtia lähinnä kansatieteilijäksi.
- 42 Prosessista ks. Mäkelä 1996, 243–274. Niitemaan lisäksi työn hyväksymistä vastustivat loppuun asti Reino Lento ja Inkeri Vikainen.
- 43 Eskola 2000, 48.
- 44 Klinge 1998, 167–169.
- 45 Matti Klinge ja Päiviö Tommila.
- 46 Kalela 1998, 223.
- 47 Kalelan toiminnasta tutkijana ja opettajana ks. Kettunen 2000; Soikkanen 2000.
- 48 Saloniemi 1993, 59–60.
- 49 Emt., 59.
- 50 Suvanto 1965, 70–72.
- 51 Renvall 1945, 333–334.
- 52 Emt., 334.
- 53 Vrt. Littusen väitöskirjaprosessi Turun yliopistossa.
- 54 Koivisto 1953, 468–470.
- 55 Jutikkala 1953, 550–551.
- 56 Åström 1951, 6–13.
- 57 Tauriainen 1965, 114–117.
- 58 Blomberg 1966a, 39–42.
- 59 Renvall 1966, 77–83.
- 60 Ylikangas 1983, 112; samassa *HAikin* numerossa Eskola 1983, 100–107 selvittää Renvallin ajattelun taustaa ja sen vahvoja kytkentöjä psykologiaan ja filosofiaan.
- 61 Blomberg 1966a, 41.
- 62 Emt.
- 63 Renvall 1966, 77.
- 64 Blomberg 1966b, 83–85.
- 65 Ks. Anu-Hanna Anttilan artikkelia tässä teoksessa.
- 66 Allardt 1966a, 198–210.
- 67 Hyvämäki 1967, 16–17; Paasivirta 1967.
- 68 Allardt 1967.
- 69 Suvanto 1968.
- 70 Alkuperäisessä muodossa: "En forskare kan använda alla sorter av förklaringar, som förefaller att ge relevant information."
- 71 Allardt 1968.
- 72 Ks. Engelhardt & Caplan 1987, 5.
- 73 Alapuro 1986, 39.
- 74 Alapuro 2004, 56.
- 75 Emt, 53.
- 76 Alapuro 1994, 316–317.
- 77 Ahtiainen & Tervonen 1996, 136.
- 78 Peltonen 2000, 14.
- 79 Hentilä 1998, 336.
- 80 Åström 1979, 3.
- 81 Ks. esim. Mylly 1986; Ahtiainen, Rätty, Strömberg & Tervonen 1994.
- 82 Alapuro 1973a; Alestalo 1973; Alapuro ym. 1973.
- 83 Haatanen 1973.
- 84 Waris 1957.
- 85 Haatanen 1973, 148; Peltonen 1990, 119–121.
- 86 Haatanen 1992, 150, 198–199.
- 87 Tommila 1989, 260–261.
- 88 Eskola 1962, 301–303.
- 89 Eskolan lisäksi paikalla olivat yhteiskuntatieteilijät Yrjö Littunen ja Klaus Mäkelä ja historiantutkijat Martti Ruutu ja Pirkko Rommi.
- 90 Rommin ohella mm. Arvi Korhonen.

- 91 Saloniemi 1993, 69–70.
- 92 Korhonen 1962, 304.
- 93 Blomstedt 1964, 360.
- 94 Allardt 1966b.
- 95 Haapala nimitettiin Suomen historian professoriksi Tampereen yliopistoon vuonna 2000, Kaarninen 2000, 277.
- 96 Haapala on aktiivisesti muovannut käsitystä sosiaalishistoriasta, ks. Haapala 1986; 1989.
- 97 Haapala 1990, 74–75.
- 98 Kettunen toimii nykyään poliittisen historian professorina Helsingin yliopistossa.
- 99 Kettunen 1990, 183–186.
- 100 Peltonen toimii nykyään sosiaalishistorian professorina Helsingin yliopistossa.
- 101 Peltonen 1990, 119–121.
- 102 Stolte-Heiskanen 1992, 317–327.
- 103 Ks. Aaltonen 1961; Nieminen 1961; Eräsaari & Rahkonen 1973, 290–297.
- 104 Kettunen 1994, 91–93.
- 105 Ahtiainen & Tervonen 1994, 7–18.
- 106 Ahtiainen & Tervonen 1996, 135.
- 107 Kettunen 1994, 81.
- 108 Kettunen 1994, 86.
- 109 Mm. Korhonen, Jutikkala, Renvall, Waris.
- 110 Virrankoski 1983, 12.
- 111 Jussila 1983, 16.
- 112 Soikkanen 1983, 27.
- 113 Jutikkala 2003, 81.
- 114 Hietala 2003, 101.
- 115 Esim. Alapuro 1995, 167–180; Allardt 2001, 4–13.
- 116 Ks. esim. Ruonavaara 1995, 253–262; Suoninen 2001, 14–26; Alapuro 2004, 53–66.
- 117 Alapuro 1973b.
- 118 Luoma 1962; Haavio 1963.
- 119 Ks. Suoninen 2001, 15.
- 120 Alapuro 1994, 316–317; 2004, 53.
- 121 Ks. Ahtiainen 1985, 39.
- 122 Allardt 1995, 140–142.
- 123 Blomstedt 1964, 360.
- 124 Allardt 1966b.
- 125 Ks. Saloniemi 1993.
- 126 Ks. Suvanto 1968; Kettunen 1990.
- 127 Korhonen 1962, 305.
- 128 Renvall 1945, 328–340.
- 129 Sihvola 2003, 6.
- 130 Noro 2004a; 2004b, 256. Aikalaisdiagnoosista lisää Anu-Hanna Anttilan artikkelissa tässä teoksessa.
- 131 Esim. Viikari 1995, 21–27.
- 132 Alapuro 2004, 62.
- 133 Ahtiainen & Tervonen 1996, 131–135.
- 134 Ks. Gronow, Noro & Töttö 1996.
- 135 Ks. esim. Töttö 1992, 245–246; Alestalo & Rätty 1994 241–243; vastausta hahmottelee Alapuro 1995.
- 136 Alapuro 2004, 58.
- 137 Ks. Allardt 2001.
- 138 Kiikeri & Ylikoski 2004, 79.
- 139 Ahtiainen 1985, 38.
- 140 Esim. Lepenies 1985, 283–334.
- 141 Hentilä 1994, 63.
- 142 Emt., 28.
- 143 Pohjoismaista ks. esim. Karlsson 1987, 48; Odén 1994, 14–15.